نیولیبڕاڵیزم و ئەدەبی پرۆلیتاریی کوردی

عەبدوڵا سلێمان(مەشخەڵ)

هەولێر ٢٠٢١

ناوی کتێب: نیولیبڕالیزم و ئەدەبی پرۆلیتاریی کوردی

نووسەر: عەبدوڵا سلێمان(مەشخەڵ)

تایپ: نووسەر

هەڵەبڕ: پرۆژەی ڕێگە

دزاینی ناوەوە: دەزگای ڕۆسا

بەرگ: دەزگای ڕۆسا

چاپی یەکەم: ٢٠٢١

چاپخانە:

نرخ: ٢٠٠٠

لە بەڕێوەبەرایەتی گشتی کتێبخانەکان ژمارەی سپاردنی ٣٠٤٨ ی ساڵی ٢٠٢١ی پێدراوە.

لە بڵاوکراوەکانی دەزگای ڕۆسا

بەو هەوڵە جوانانەی ئەو نووسەر و ڕەخنەگرانە پێشکەشە کە ئەدەب و ئیستاتیکا لە دیدگای کۆمەڵایەتی – جینایەتییەوە دەبینن و هەڵدەسەنگێنن.

پێڕست

سەرەتایەک..........ل٦
ئەدەبی پرۆلیتاریی و تایبەتمەندییەکانی و بەکی دەوترێت ئەدیبی پرۆلیتاریی..........ل٩
سەرەتا و سەرهەڵدانی ئەدەبی پرۆلیتاریی..........ل٢٧
پەیوندی نێوان ئەدەبی پرۆلیتاریی و ڕیالیزمی سۆشیالیستیی..........ل٣٢
ئەدەبی پرۆلیتاریی کوردی..........ل٤١
نیولیبراڵیزم و ئەدەبی کوردی..........ل٥٨
وەستانێک لەسەر ئەدەبی بێفکر..........ل٧٧
ڕەخنەی ئەدەبی مارکسیستیی و ئیستاتیکای دەق..........ل٨٩

نیولیبراڵیزم و ئەدەبی پرۆلیتاریای کوردی

سەرەتایەک

چارەنووسی ئێمە کەوتۆتە ڕۆژگارێک کە ماوەی چەند دەیەیە بۆرژوازی جیهانیی لەدوای هەرەسهێنانی بلۆکی سۆڤییەتی بەناو سۆشیالیزم، بەردەوام دەهۆڵی مەرگی کۆمۆنیزم دەکوتێت و لەم نێوەشدا ئەدەبی ڕیالیزمی ستالینیی کە بە ڕیالیزمی سۆشیالیستی دەناسرا کەوتۆتە بەر ئەم هێرشە. لیبرالیزمی نوێ کە ئەمڕۆ هەژموونی بەسەر ئەدەبیاتی جیهاندا باڵا دەستە، بەردەوام تەبلیغ و پڕوپاگەندە لەدژی ئەدەبی شۆڕشگێڕانەی پرۆلیتاریا دەکات و تایبەتمەندییەکانی ئەو ئەدەبە دەخاتە ژێر پرسیارەوە. ئەدیبانی پرۆلیتاریی و بیرمەندانی ئەم ڕێبازەش بەردەوام جەختیان لەسەر ماهییەتی شۆڕشگێڕانەی ئەم ئەدەبە کردۆتەوە کە بە خوێن و ئێسک لە ئەدەبی ڕیالیزمی ستالینیی جیاوازە و هەروەها پێداگرییان لەسەر لایەنگری چینایەتی دەق و نووسەر بۆ ململانێی کۆمەڵایەتی دژ بە سیستەمی سەرمایەداری کردووە. باڵادەستیی بۆرژوازی و پاشەکشەی چینی کرێکار لەهەردوو ئاستی لۆکاڵی و نێونەتەوەییدا وایکردووە ئەدەبی بۆرژوازی ڕەواج و بازاڕی گەرم بێت و ئەدەبی پرۆلیتاریش لەژێر گەردی فەرامۆشیدا قەرار بگرێت. بۆیە دەبینین لە پانتایی چاپەمەنی کوردیشدا بەدەگمەن کتێبێک دەبینیت کە لە پێناو بەرەوپێشچوونی ئەدەبی پرۆلیتاریی نووسرابێت. ئەم نامیلکەیە دەتوانم بڵێم یەکەمین هەوڵە لەو بوارەدا، کە هەولێکی بچکۆلانەی منە لە پێناو ناساندن و دەرخستنی جەوهەری ئەدەبی پرۆلیتاریی،هەوڵدانە بۆ تێگەیشتنێکی دروست لە ئەدەبی پرۆلیتاریی و ڕۆڵی کۆمەڵایەتی ئەدەب و ڕەخنەی ئەدەبیی و ئیستاتیکا و جێ پێ قایمکردنی زیاتری ئەم ئەدەبە لە ڕوانگە بنچینەییەکەی خۆی، کەڕوانگەی مارکسیزمە. چونکە وەکچۆن خودی مارکسیزم دەرگیری گەرداوی ڕیڤیژنیزم بووە و لەگەڵێ جێگا لەناوەڕۆکە شۆڕشگێڕانەکەی خۆی بەتاڵ کراوەتەوە، ئەدەبەکەشی ئەوەندە کاڵ و شوێر کراوە کە هەندێکجار دوور لە کرۆک و ماهییەتی خۆی، بووەتە تایتڵی ئەدەبیاتی وردەبورژوازی و سەرمایەداری و جاریش هەبووە کار گەیشتۆتە شوێنێک کەهەر ئینکاری ئەو ئەدەبە بکەن. ئەم هەوڵەم من وەڵامگۆی ئەو واقیعیەتەیە کە ئەدەبی پرۆلیتاریی پیایادا تێپەڕدەبێت و هەوڵیشم ئەدەم جێوشوێنی ئەم ئەدەبە لە گشتییەتی ئەدەبی کوردیدا وێنا بکەم.

ئەدەبی پرۆلیتاریی و تایبەتمەندییەکانی چین و بەکێ دەوترێت ئەدیبی پرۆلیتاریی؟

تا ئێستا چەندین پێناسە بۆ ئەدەبی پرۆلیتاریی کراوە و هەریەک بەپێی تێگەیشتن و لێکدانەوەی سیاسیی و چینایەتی خۆیان، ویستویانە تیشک بخەنە سەر ئەو ئەدەبە.(١) بۆ تێگەیشتن لە ئەدەبی پرۆلیتاریی ناکرێت لەچوارچێوەی بەرتەسکی جوگرافیی یان

نەتەوەییەوە لێێ بڕوانین. واتا بۆ ئەوەی لە ئەدەبی خەباتکارانەی پرۆلیتاریا بگەین، نابێت لە سنوورەکانی ئەدەبی کوردییەوە بەدوایدا بگەڕێین، بەڵکو دەبێت لەدەرەوەی ئەو سنوورە و لە پانتاییە نێونەتەوەییەکەوە سۆراخی وەڵامی پرسیاری ئەوە بین مەبەست لە ئەدەبی پرۆلیتاریی چییە؟ بۆ وەڵامی ئەم پرسیارەش دەبینین ڕێککەوتنێکی گشتی و سەرتاسەریی لەنێوان ڕەخنەگرانی ئەدەبیی لەمبارەوە لەبەردەستدا نییە. بەڵام هەوڵ ئەدەین لانی کەم ئاماژە بە چەند پێناسەیەک بکەین کە فۆرمۆڵبەندییەکانیان بۆ بەرجەستەکردنەوەی کرۆکی مەبەستەکە لێک نزیکن. بەوجۆرە هەنگاو بە هەنگاو هەوڵ ئەدەین لە مەبەستەکەمان نزیک بکەوینەوە و لەڕوانگەی ڕەخنەی ئەدەبی مارکسیستییەوە وەڵام بەو پرسیارە بدەینەوە. ئەو پرسیارەی کە لەهەناوی مێژوودا ناکرێ بەبێ وەڵامدانەوەی، لە ڕۆڵی کۆمەڵایەتی _ چینایەتییەکەی بدوێین. بەپێی تێگەیشتنی نووسەرانی ویکیپیدیا ئەدەبی پرۆلیتاری یانی " **ئەدەبێکە لەلایەن نووسەرانی چینی کرێکارەوە نووسراوە لەپێناو هۆشیاری چینایەتی پرۆلیتاریا** ."(٢)ئەم پێناسەیە گەرچی لەڕووی تیئۆرییەوە دروستە بەڵام بێئەوەی هیچ دیتەیڵێک بخاتە بەردەست لەوەی کە ئەو نووسەرانەی چینی کرێکار کێن و جێوشوێنیان چییە لە پرۆسەی بەرهەمهێنان و هەروەها چ جۆرە هۆشیارییەکیان مەبەستە و ئەو هۆشیارییە بە چ میتۆدێک و ڕێبازێک بارگاوییە؟ ئەم ناڕوونییە بەرچاوی خوێنەر دەگرێت لە بینینی جەوهەری شۆڕشگێڕیی ئەدەبی پرۆلیتاریی. پاشان ڕەڤ کەمەنزی ڕەخنەگری کەنەدیی بڕێک ڕوونتر دەدوێت و دەڵێت لە گشتییەتی خۆیدا ئەدەبی پرۆلیتاریی بریتییە لە " **گوزارشتکردن لە ژیانی چینی کرێکار لە هۆشمەندی چینایەتییەوە بەڵام لە گۆشەنیگایەکی شۆڕشگێڕانەوە.**"(٣) بەو واتایەی دەقەکە باس لە ژیانی چینی کرێکار بکات لەژێر هەژموونی هۆشیاری چینایەتی بەڵام بە بینینی شۆڕشگێڕانەوە. ئەم پێناسەیە گەرچی تا ئاستێک لە مەبەستەکەمان نزیک دەخاتەوە، بەڵام هێشتا ناڕوونی پێوە دیارە. چونکە ئەدەبی پرۆلیتاریی هەر تەنها هۆکاری گوزارشتکردن نییە لەژیانی چینی کرێکار ، بەڵکو چەکێکیشە بۆ هۆشیارکردنەوە و خێراتر کردنی پرۆسەی گۆڕانی ڕیشەیی کۆمەڵگە لەڕێگەی شۆڕشی کۆمەڵایەتی پرۆلیتاریاوە. دواتر پرۆفیسۆری ئەمریکیی بیڵ موڵن دەڵێت" **ئەدەبی پرۆلیتاریی بەو نووسینە ئەدەبییە دەوترێت لەلایەن یان دەربارەی خەڵکی کرێکارەوە بە ناوەڕۆکێکی دژە سەرمایەداری یان بە مەیلی سۆشیالیستییەوە نووسراوە**(٤)بە بۆچوونی بیڵ هەر دەقێک دەربارەی کرێکار بێت یان لەلایەن کرێکارەوە نووسرابێت پرۆلیتارییە. کورتبینی ئەم بۆچوونەی بیڵ لەوەدایە کە بەچاویلکەی بەرژەوەندی غەیرە کرێکارییەوە دەڕوانێتە ئەدەب لەلایەک و لەلایەکی تریشەوە بیڵ ڕۆڵی کۆمەڵایەتی ئەدەبی پرۆلیتاریی بۆ گرنگ نییە. هەرچی ئیدوین سیڤەری ڕەخنەگرە هەنگاوێک واوەتر دەڕوات و دەڵێت " **ئەدەبی پرۆلیتاریی ئەو دەقەیە کە لە دەربارەی کرێکار یان لەلایەن کرێکار یانیش تایبەت بۆ کرێکار نووسرابێت** .(٥) لێرەشەوە دیسان کورتبینی ئەم تێڕوانینە لەوەدا دەردەکەوێت کرێکار بە ئەبستراکت وەردەگرێت وەک بوونەوەرێکی کۆمەڵایەتی نابینێت. شاعیر و نووسەری کرێکاریی سلێمان قاسمیانی(کاکە) دێت بە وردی پەنجە دەخاتە سەر وەڵامی ئەو پرسیارە و دەنووسێت" **ئەدەبی کرێکاری چییە؟ ئەم پرسیارە تەنیا یەک وەڵامی نییە. یەکەم وەڵام دەکرێ لە ڕوانگەی مەوزووعی ئەدەبەوە بێت. ئەدەبێک کە باسی کرێکار و لایەنەکانی ج ۆراوجۆری ژیانی کرێکار بکات لەو نیگایەوە کرێکارییە چ ۆن باسەکەی باسی کرێکارە. نووسەر کێیە و چۆن بیردەکاتەوە لێرەدا گرنگییەکی نییە.**

ڕوانگەی دووەم دەتوانین بە چینایەتی ناوبنێین. هەر نووسینێک کە نووسەرەکەی کرێکار بێت، کرێکارییە. لێرەدا هەرچییەک کە نووسەرەکەی کرێکار نەبێت و لە تەجرەبەی ڕاستەوخۆی ژیانی کرێکارییەوە هەڵنەقوڵابێ، بە کرێکاریی نازانرێت.

ڕوانگەی سێیەم لە بەرژەوەندی چینایەتی کرێکارەوە سەیری ئەدەب دەکات. لەم نیگایەوە ئەو ئەدەبەی کە بەرژەوەندی کرێکار وەکوو چین نەپارێزێ، کرێکاریی نییە. ئەم ڕوانگەیە دەکرێ بە ڕوانگەیەکی ئایدیۆلۆژیکی و سیاسی ناوبنرێت. لەم ڕوانگەوە نووسەر پێویست ناکا خۆی کرێکار بێت، بە ڵکوو گرنگ هەڵوێستی چینایەتی نووسەرە و پاراستنی بەرژەوەندی چینی کرێکار لە بەرهەمەکەیدا. (٦)لەم تێڕوانینەی سلێمانی قاسمیانییەوە کە ورد ئەدیبی پرۆلیتاریی دەستنیشان کردووە، دەروازەیەکمان بۆ دەخاتە سەرپشت کەلەڕوانگەی مارکسیزمەوە لە ئەدەبی پرۆلیتاریی بگەین. ئەدەبێک جگە لەوەی سەرسەختانە دژی پایەکانی کۆمەڵگەی بۆرژوازی دەوەستێتەوە و دەجەنگێ، لەهەمان کاتیشدا تێدەکۆشێ بەڕەخنەی جیدیی لەو پایانە و دەرهاویشتەکانی، ڕووی ئەو دونیا بێ چینایەتییە نیشان بدات کە ئازادی و یەکسانی و دادپەروەری کۆمەڵایەتی هەوێنیەتی. پایەکانی کۆمەڵگەی بۆرژوازی بە قەد پانتایی دونیا بوونەتە مایەی دەرهاویشتنی کۆمەڵێ دیاردە و گرفت و دەرد بۆ ژیانی ئینسانەکان. هەر لە شەڕ و ئاوارەیی، کوشتن و

بڕین، زیندان و ئیعدام و هەژاریی و برسێتی و خەمۆکیی و فەحشا و دۆخە دەروونییە نەخوازراوەکانی ئینسان تا دەگاتە بێکاریی و نانبڕاوکردن و ..تاد، کۆمەڵە دەردێکن شانی ئینسان هەڵیان دەگرێ و دەسەڵاتی کۆنەپەرستی بۆرژوازی و کۆمەڵگە ، شانی خۆیانیان لێ خاڵی کردۆتەوە. "لێرەوە ئەدەبی پرۆلیتاریی رۆڵێکی گرنگ دەگێڕێ لە ڕیسواکردن و دەرخستنی ماهییەتی(جەوهەری)دژی ئینسانی ئەو کۆمەڵگە و دەسەڵاتانەی ئەو کۆمەڵگانە بەڕێوە دەبەن. ڕۆڵ دەگێڕێ لە نابوودکردنی ئەو بەرگریکارانەی کە بەرگری دەکەن لە مانەوەی دۆخی مەوجود. ڕۆڵ دەگێڕێ لە لێدان لە پایەکانی ئایدیۆلۆژی بۆرژوازی. ڕۆڵ دەگێڕێ لە دژایەتیکردنی سەرتاپای ئەدەبی بۆرژوازی بەهەموو لق و بەشەکانییەوە. ئەدەبی پرۆلیتاریی (ئەگەر ڕوونتر بدوێین) ئەدەبێکە دژ بە نیزامی سەرمایەدارییە کە سەروەت و سامانەکەی لەسەر خوێنمژینی کرێکاران و خەڵکی زەحمەتکێش هاتۆتە دەست. دژی خانەوادە و خێزانی بوۆژوازییانەیە کە بناغەکەی لەسەر چەوسانەوەی ئینسان دامەزراوە، دژی نیشتمان و نیشتمان پەرستییە کە ڕۆژانە لە گۆشە و کەنارەکانی ئەم جیهانە و لەژێر ناوی پاراستنی نیشتمان هەزار هەزار ڕۆڵەی کوێکار دەکوژرێ و خوێنی دەڕژێ و بە سەدان هەزاریش ئاوارە و بێ خانە و لانە دەکرێن. دژی ئایینە بە هەموو فۆرمە کۆن و نوێیەکانییەوە. بەمجۆرە ئەدەبی پرۆلیتاریی دژ بە سەرجەم دەرد و نەگبەتییەکانی بۆرژوازی لە جەنگیکی نەبڕاوە دایە. ئەدەبی پرۆلیتاریی ئەدەبی ڕاهێنانی ئینسان نییە لەسەر شوکرانەبژێری و ملکەچکردن لە ئاست نا عەدالەتییەکانی ژیان، بەڵکو ئەدەبی بارهێنانی ئینسانە لەسەر بەگژاچوونەوەی ستەم و دیاردە دز ێوەکانی کۆمەڵگە. ئەدەبی پرۆلیتاریی، ئەدەبێک نییە مرۆڤ تەسلیمی قەدەر بکات، بەڵکو بەپێچەوانەوە قەدەر تەسلیمی ئینسانەکان دەکات. ئەدەبێکە هەوڵ دەدات ئینسان لە وەهمی ئایین و کۆت و بەندی کۆیلەتی دەرباز بکات و ئینسان وەک خۆی ببینێت. واتا ئینسان وەکو ئینسانێکی داهێنەر، خولقێنەر، لەدەرەوەی پەت و زنجیر. بینینی ئینسانی ئازاد و بەهرەمەند لە توانا، تەنها لە توانای بێئەندازە ی ئەدەبی ئینسانیدایە. کۆیلە ناتوانێ داهێنەر بێت و ناشتوانێ تا ئاستی ئازادبوون بەرز بێتەوە ، ئەگەر لەڕێگەی شۆڕشێکی کۆمەڵایەتییەوە سیستەمی کۆیلەدارییەکەی تەفروتونا نەکات. سیستەمی چینایەتی کەلەسەر چەوسانەوەی ئینسان بە دەستی ئینسان دامەزراوە و بناغەکەی لە غەدر و ستەم و زۆر بنیاد نراوە، هەرگیز ڕێ بە ئینسانە ژێردەستەکان نادات ئازادانە ڕەفتار بکەن، بەڵکو لە چوارچێوەی کۆمەڵە یاسایەک بەندیان دەکات و دەیان کاتە دیلی بەرژەوەندییە چینایەتییەکانیان. ئەدەبی پرۆلیتاریی ڕێک دژ بەم دۆخە دەجەنگێ و هەوڵ دەدات ئەو هەلومەرجە مەینەتبارەی ژیانی ژێردەستەکان لە دەقە ئەدەبییەکان نیشان بدات و گوزارشت بێت لە خەباتیان بۆ ئازادی. دەیەوێت وێنای ئازادی و ڕزگاری بکات، وێنای تەواوی ژیانی ئینسانەکان بکات بە هەموو جوانی و ناشرینییەکەوە" .(٧) ئەوەی شوناسی چینایەتی پرۆلیتاریی دەبەخشێتە دەقێکی ئەدەبی لایەنگری چینایەتی و ئەو هۆشیارییە کۆمەڵایەتییەیە کە لەناو دەقەکەدا بوونی هەیە نەک شتێکی تر. واتا نە پیشە و نە ئەتمۆسفیری کارکردن ناتوانن کار لە وابەستەی چینایەتی دەق بکەن.

ئەدەبی پرۆلیتاریی ئەدەبی جیهەتگیری کرێکارییە. واتە مەرج نییە نووسەری دەقێکی پرۆلیتاریی خ ۆی کرێکار بێت. یان دەشێ کرێکارێک وەک نووسەری دەقێکی ئەدەبی، هەڵگری ئایدیۆلۆجی بورژوازی بێت. لەکاتێکدا دوور نییە نووسەری دەقێک کرێکار نەبێت بەڵام پارێزەری بەرژەوەندی چینایەتی کرێکاران بێت. بۆیە یەکێک لە خەسڵەتەکانی ئەدەبی پرۆلیتاریی بەگشتی ئەوەیە کە تا چ ئاستێک پەیوەستە بە ژیانی سیاسی و کۆمەڵایەتی چینی کرێکار و تا چ ئەندازەیەک پارێزەری بەرژەوەندی چینایەتی کرێکارە لەدژی سەرمایەداران.ئەدەبی پرۆلیتاریی ، ئەدەبی بەرەنگاربوونەوە و ڕەتکردنەوەیە. ئەدەبی نیشاندانی ڕووە دزێو و جوانەکانە، ئەدەبی هێرش و ستایشە. ئەدەبی پرۆلیتاریی لەگەڵ سەرهەڵدان و پەیدابوونی چینی کرێکار و خەبات و تێکۆشانی ئەو چینە لە دژی چینی سەرمایەداری سەرهەڵدەدا و گەشە دەکا. واتە ئەدەەبی پرلیتاریا، ئەدەبی ژیان و خەباتی چینی کرێکارە، چیرۆکی نەبەردە چینایەتییەکانی کرێکارە لە دژی بورژوازی و دامودەزگاکانی سەرمایەداری. مۆتیڤی ئەدەبی پرۆلیتاریی لەگەڵ ڕەوتی خەباتی چینایەتی کرێکاران بەرز و نزم دەبێتەوە. باری ناهەمواری ژیانی کرێکاران، سەعات کاری زۆر، کرێی کەم، نەبوونی خزمەتگوازی کۆمەڵایەتی و تەندروستییەکان، نا ئەمنی شوێنی کار، ناڕێکخرابوونی کرێکاران، ئامرازەکانی خەبات لە چەشنی مانگرتن و ناڕەزایی بە تاک تاک و بە کۆمەڵ، خۆپیشاندان، تا دەگاتە خەباتی چەکداری و شۆڕش، ئەمانە کۆی بەدەنەیەکی گەورەترن لە ئیرادەیەکی تۆکمە بۆ دەرخستنی ئایدێندتی ئەدەبی چینایەتی کرێکار. بەرهەمی ئەدەبی پرۆلیتاریی لێرەوە پێناسەی خۆی دەکات و سنووربەندی

لەگەڵ ڕەوت و ڕێبازە ئەدەبییەکانی بورژوازی دەکات بەتایبەتیش ئەو ئەدەبە ڕیڤیژنیستەی کە زۆر جار بەناوی کرێکارەوە خۆی نمایش دەکات. ئەدەبی پرۆلیتاریی پارێزەری بەرژەوەندی کرێکارە هەوڵیش دەدات لەژێر سێبەری خەباتی کرێکاری لەسەر ئەو ئایکۆنانە کار بکات کە ڕۆڵیان هەیە لەبردنە پێشەوەی خەباتی چینایەتی. چینی کرێکار لە خەباتی ڕۆژانەی خۆیدا، سەرباری پێداویستییە سیاسییە – چینایەتییەکانی لە چەشنی ماتریاڵ و ئەبزاری خەباتکارانەی وەکو حیزب و ڕێکخراو ..تاد، پێویستی بە ئەدەب و هونەرێک هەیە کە عەکس کەرەوەی واقیعییەتی خەباتی چینایەتی بێت. پێویستی بەوە هەیە کە بەردەوام لە جۆش و خرۆشدا بێت و هەمیشە ئیحساساتە چینایەتییەکان، داستانە نەبەردەکانی خۆی لە ڕابردوو و ئێستادا بناسێت و لێرەوە وەک پێویستی سەردەم دەست و پەنجەی لەگەڵدا نەرم بکات.

"بە بۆچوونی من ئەدەبی پرۆلیتاریی بە چەند خەسڵەت و تایبەتمەندییەک دەناسرێتەوە کە بەرچاوترینیان ئەمانەن :

یەک : ئەدەبی پرۆلیتاریی، هەڵقوڵاوی ناو جەرگەی ژیان و خەباتی چینایەتی چینی کرێکارە لە ململانێیی لەگەڵ سەرمایەداران و دام و دەزگا سەرکوتگەرەکانی. ئەدەبی پرۆلیتاریی لە کێشمەکێش و پێکدادانە چینایەتییەکانەوە لە دایک دەبێت و ئاسۆیەک کە پێکدادانە کۆمەڵایەتییەکە هەیەتی، دەبێتە ئاسۆ و ئامانجی ئەدەبی پرۆلیتاریی.

دوو : ئەدەبی پرۆلیتاریی، جیهەتگیری تێکۆشانی چینی کرێکارە و پارێزەری بەرژەوەندی چینایەتی ئەو چینەیە. ئەدەبی پرۆلیتاریی گۆرانی خەباتی ژنانی کرێکار و حەسرەتی و سەختییەکانی خەبات و ئاهی پیرەمێردێک و نرکەی منداڵێکی ئیشکەر و سکاڵای دڵی کچێکی ماندووی دەستی کۆنەپەرست و شەکانەوەی ئاڵای ململانێی ناو کارگەکان و هەناسەی زیندانییەک و تاد. لە نیشاندانی هەموو ئەم دیمەنانە و ڕەنگ ڕێژکردنیان بە ئاسۆ و ئامانجی چینایەتی کرێکاریی ئەرکی ئەدەبی پرۆلیتارییە.

سێ : ئەدەبی پرۆلیتاریی، بە ئاسۆیەکی ئینسانییەوە دەڕوانێتە ژیان و تاک و کۆمەڵگە و ئینسانییەتی ئینسان وەک کرۆکی خۆی بەرجەستە دەکاتەوە. ئەدەبی پرۆلیتاریی لە بەرامبەر ئاسۆی کۆنەپەرستی مەیل و ڕەوتە چالاکەکانی لیبراڵیزم و کۆنەخوازی و ئایینی و نەتەوەییدا دەوەستێتەوە و تێدەکۆشی دەقی ئەدەبیی لە جەنگی ڕووبەڕووبوونەوەی کۆنەخوازیدا بە ئاسۆیەکی ئینسانی و ئەنتەرناسیونالی بارگاوی بکات.

چوار : ئەدەبی پرۆلیتاریی، ئەگەرچی لەڕووی تەکنیک و هونەرەوە ڕەنگە بەپێی پێویست نەیتوانی بێت تەکنیکێکی نوێ و ئاخرین دەسکەوتە هونەرییەکانی بەشەر سوود لێ ببینێت و بەدەستەوە بگرێ، بەڵام وەک یەک ڕەوتی ئەدەبی خاوەن تەکنیک لە ئاستی جیهاندا بوونی خۆی سەلماندووە. چینی کرێکار بە درێژایی مێژووی پڕ لە خەبات و فیداکاری خۆی، خاوەنی جۆرێک لە فەرهەنگ و ئەدەب و هونەری خۆی بووە. پێ بە پێی گەشە و بەرەوپێچوونی قۆناغەکانی خەباتی، ئەدەب و هونەرەکەشی گەشەی کردووە. بەڵام ئەگەر بەراوردی ئاستی تێکۆشانی چینایەتی کرێکار و ئەدەبەکەی بکەین، دەبینین بەردەوام لاوازی ئەدەبی هەبووە. واتە ئەدەبەکەی لە دوواوە بووە.

پێنج : سەرجەم دەزگا ڕۆشنبیریی و ئەدەبیی و کارە ئەنسۆلۆژی و سەرچاوەکانی ئینتەرنێتیش کەم تا زۆرەپێی پێویست ئاوڕیان لەم ڕەوتە ئەدەبییە جیهانییە نەداوەتەوە و بگرە ئاگایانە و هۆشیارانە پشت گوێیان خستووە و لە خەڵک و چینی کرێکاریان شاردۆتەوە یان کەمترین زانیاریان خستۆتە بەردەست.

شەش : تەواوی ڕەوت و ڕێبازە فیکری و هونەری و سیاسییەکانی بورژوازی دەهۆڵی مەرگی کۆمۆنیزم و ئەدەبەکەی دەکوتن و ناوی ئەدەب و شیعری پرۆلیتاریی وەکو ئەدەبێکی بێ ئەرزش دەهێنن و لە ئەدەبی کوردیش وەک ڕەوتێکی ئایدیۆلۆجی – مەزهەبی ناو دەبرێ و قسەکەرانی ناو کایەی ڕۆشنبیریی کوردیش هەمیشە خۆیان لە ناوهێنانی ئەو ئەدەبە پاراستووە تا بە هیچ شێوەیەک زەینی خوێنەری کورد بەلای ئەو ئەدەبەدا نەچێت. بورژوازی جیهانیش بۆ تەحقیر و تەخدیرکردنی کرێکاران بە سەدان ملیۆن دۆلار سەرف دەکات و سەدان ئۆرگان و ڕۆژنامە و گۆڤار و کتێب بڵاو دەکاتەوە، ساڵانە سەدان فیستیڤاڵ و ئاهەنگ و ساز دەکات و بە دەیان هەزار نووسەر و شاعیر و ئەدیب و قەڵەم بەدەستی کڕیوە و دەکرێت و کاریان پێدەکات، تا ڕووی دزێوی نیزامی چەوسێنەری سەرمایەداری جوان نیشان بدەن و خۆڵ بکەنە چاوی خەڵکی کرێکار و زەحمەتکێش..

حەوت : بەڵام لەهەڵ هەموو ئەمانەشدا تا چینەکان و جیاوازی چینایەتی لەسەر رووی زەوی بمێنێ، ململانێی نێوان کرێکار و بۆرژوازی هەر دەمێنی و ئەدەبی چینایەتی پرۆلیتاریاش هەر دەمێنێ." (٨)

سەرەتا و سەرهەڵدانی ئەدەبی پرۆلیتاریی

سەرەتای سەرهەڵدانی ئەدەبی پرۆلیتاریی بە سەرەتای سەرهەڵدانی چینی کرێکارەوە گرێدراوە. مێژووی ئەدەبی پرۆلیتاریی مێژوویەکی دیاریکراو نییە تا بزانرێ لە چ سات و ساڵی دەستی پێکردووە و کەی کۆتایی دێ. لەگەڵ سەرهەڵدان و پەیدابوونی بۆرژوازی لە کۆمەڵگەی چینایەتی سەرمایەداری، کە ستەم و کۆیلەتی بەرهەم هێنا، خەباتیش بۆ ڕزگاربوون لەو چەوسانەوە و کۆیلەتییە دەستی پێکردووە. ئینسانەکانیش بە هونەر و ئەدەب گوزارشتیان لەو خەون و ئاواتەی خۆیان کردووە. هەر هەوڵدانێک، نووسینێک، دەقێک لەم گۆشەنیگایەوە نووسرابێت، دەچێتە سەر خەرمانی کلتووری ئەدەبی پرۆلیتاریی . ئاستی گەشەی ئەدەبی پرۆلیتاریش پێ بە پێی چوونەسەر و هاتنەخواری کێرڤی خەباتی چینایەتی بەرز و نزم دەبێتەوە، بەڵام هەرگیز گڕی ئەو ئەدەبە خامۆش نەبووە و نابێت و ژیلەمۆکەی ناکوژێتەوە. تا کۆمەڵگەی چینایەتی هەبێت، ئەو ئەدەبەش هەر دەبێت و بە پێچەوانەی سەرجەم ئیدیعا و پروپاگەندەکانی ئەدەبی چین و توێژەکانی تر، هەرگیز دووچاری توانەوە و فەنا نابێتەوە. بەکورتی ئەدەبی پرۆلیتاریی لەگەڵ خەبات و ململانێی مرۆڤ لەگەڵ سیستەم و یاسا و نۆرمەکانی ژیان و کۆمەڵگە لە دایک بووە و تا مرۆڤ و ململانێ و خەبات مابێ، ئەو ئەدەبەش هەر دەمێنێ. ئەدەبی پرۆلیتاریی سەرەتا لە ئەوروپا سەریهەڵدا و ئینجا پەڕییەوە بۆ کیشوەرەکانی ئەمریکا و ئاسیا و ئەفریقا. ئەم پەڕینەوەیەش کۆمەڵێ هۆکار هەن کەلەسەرووی هەموویانەوە گەشەی سەرمایە و بازاڕ وەک خواستێکی گرنگی ساغکردنەوەی کاڵای بەرهەمهێنراو، بووە هۆی فراوانترکردنەوەی جوگرافیای سەرمایە کە سنوورەکانی ڕامالی و بەرژەوەندی و قازانج بوو بە پێوەری ژیانی سیستەمی سەرمایەداری. لێرەوە هەلومەرجی ژیان گۆڕا و تەنانەت تەواوی بەهاکانی ژیان ئاڵوگۆڕیان بەسەردا هات بە کلتوور و ئەدەبیشەوە. پێش مارکس و زۆر پێش جێگیربوونی سیستەمی سەرمایەداری ، ئینسان هەوڵیداوە بە هونەر گوزارشت لە ژیانی خۆی بکات."ئەم هونەرە ئینسانییە وەک دەستکەوتی ئینسان بووە بەبەشێک لە مێژووی مرۆڤایەتی. ئەدەبی پرۆلیتاریش گەڕانەوەیە بۆ ئینسان، بۆیە دەتوانین بڵێین لە 'باریکی دیکەوە، ئەم کلتوورە، هی ئەم یەک دوو سەدەی دواییە و هاوعومری خەباتی چینی کرێکارە! کلتووریک کە بە دوو باڵێ هەستی بێ سنوور و زانستی کۆمەڵایەتی کۆمۆنیستی ئەو چینە، دەفڕێ؛ ئەم کلتوورە، کە لە سەرەتای مێژووی ئینسانییەوە، خەریکی بنج بەستن بووە، لەم دوو سەدەی دواییدا گەشەی کردووە. کەسانی وەک "هاینریش هاینە"، "ماکسیم گورکی"، "برتولد برشت"، "ئاراگون" و "جەوهیل" و "نا زم حیکمت" چەند ئەستێرەیەکی ئەم ئاسمانەن؛ ئیتر با، شەکسپیەر و حافز و هەزاران دووندی فەرهەنگی بەشەریش، بەمیراتی ئینسانی، پێش هەبوونی چینی کر ێکار، دابنێین.(٩) ئەگەر پێش مارکسیزم خەسڵەتی ئەم ئەدەبە خاڵی بوویێت لە شۆڕشگێڕیی، ئەوا بە سەرهەڵدانی مارکسیزم ئەو ئەدەبە وەک ئەدەبی شۆڕشگێڕ ، زیندووتر هاتە مەیدان. پاشان بە پێی گەشەی هەلومەرجی ماددی کۆمەڵگەکان، فراوانتربوونەوەی مەودای بازرگانی نێوان کیشوەرەکان، چوونەسەری قازانج و دۆزینەوەی بازاڕی تازە و گەشەکردنی مانفاکتۆرە و هاتنەمەیدانی چینێکی ئەرستۆکراتی خوێنمژ لەلایەک و پەرەسەندنی ئاوارەیی و کۆچی مرۆڤەکان لە چەند سەدەی ڕابردوو بەرەو سەرزەمینە جیاوازەکان لەلایەکی تر، بووە هۆی پەڕینەوەی ئەو کلتوورە ئەدەبییە شۆڕشگێڕەش لە ئەوروپاوە بۆ ئەمریکا و ڕۆژهەڵات. لەلایەکی تریشەوە ناکرێت ڕۆڵی سەرکەوتنی شۆڕشی ئۆکتۆبەر و پشتیوانی ئەو شۆڕشەش لە بڵاوکردنەوەی کلتوور و فەرهەنگی پرۆلیتاریی، لەبەر دیدە نەگرین. هەموو ئەمانە بوون بەهۆی ئەوەی کە ئەدەبی پرۆلیتاریی بەرینتر و فراوانتر لەسەر ئەم هەسارەیە بڵاو ببێتەوە.

پەیوەندی نێوان ئەدەبی پرۆلیتاریی و ڕیالیزمی سۆشیالیستیی

سەرهەڵدانی ئەدەبی پرۆلیتاریی زۆر کۆنترە لە ڕێبازی ڕیالیزمی سۆشیالیستی. ئەگەر ئەدەبی پرۆلیتاریی لەگەڵ دروستبوون و هاتنەمەیدانی چینی کرێکاری پیشەسازیی لە ئەوروپا هاتبێتە دەر، ئەوا ڕیالیزمی سۆشیالیستیی لە سەرەتای سەدەی بیست لە ڕوسیا وەک زاراوە داهێنرا. دوای سەرکەوتنی شۆڕشی ئۆکتۆبەری مەزن بەڕابەرایەتی لینین، بەلشەفیکەکان بایەخێکی گەورەیان بە ئەدەب و هونەر دا. .هەرچەندە مارکس و ئەنگڵس وردکاری تیئورییەکانی سۆشیالیزمی زانستیان لە ناوەڕاستی سەدەی نۆزدە خستەڕوو، بەڵام تیئوری ئەدەبی سۆشیالیستیی و ئیستاتیکای مارکسیستیی تا سەرەتای سەدەی بیستەم تا ڕەخنەگرێکی وەک بلیخانۆف هەڵنەکەوت،سیستماتیک نەکرا و بەرۆشنی بەیان نەکرا. گەورەترین هەوڵدان لەدوای شۆڕشی ئۆکتۆبەری ڕوسیاوە هاتە ستانداردکردن و ڕێکخستنی ئەم ڕەوتە ڕەخنەییە نوێیە. مەکسیم گۆرکی کە بەباوکی ڕێبازی ئەدەبی سۆشیالیستی دادەنرێت،(١٠) ساڵی ١٩٣٣ بە ئامادەیی خۆی و خودی ستالین گەنگەشەی دەستەواژەکە دەکەن و پەسند دەکەن. بزووتنەوەی ڕیالیزمی لە دوای شۆڕشی ئۆکتۆبەر لە وڵاتی یەکێتیی سۆڤییەتی جاران جێکەوت و گەشەی کرد و بوو بە بزووتنەوەیەکی ئەدەبی ئەنتەرناسیونالی بەرفراوان. گەشەی ڕیالیزمی سۆشیالیستی هەر تەنها یەکێتیی سۆڤیەتی نەگرتەوە، بەڵکو ئەو دەوڵەتانەشی گرتەوە کە بە دەوڵەتانی سۆشیالیست یان بلۆکی ڕۆژهەڵات دەناسران. ئەم ستایلە لە بنچینەدا لەسەر کلتووری پرۆلیتاریاوە سەری هەڵداوە. کلتووری پرۆلیتاریاش لە هونەر و ئەدەب پێداگیری ئەدەبە لەسەر خەباتی چینایەتی و بەرژەوەندی کرێکاران دژ بە بورژوازی و سەرمایەداران. ئامانجی ئەم ئەدەبە هەوڵدانە بۆ وێناکردنی ژیان و خەباتی ئەو چینە لە پێناو ڕزگاری یەکجارەکی لە کۆت و بەندی کۆیلەتی بورژوازی. ڕێبازی سۆشیالیستی لە ئەدەب لە دەیەی بیستەکانی سەدەی ڕابردوو لە وڵاتانی ئەڵمانیا و فەرەنسا و جیکسلۆڤاکیا و پۆڵەندە دامەزرا. ئەو نووسەرانەش کە ڕۆڵیان هەبوو لە بەرەوپێشبردنی ئەم ڕێبازە ئەدەبییە بریتبوون لە لویس ئاراگۆن و جۆهانس بێچەرو پابلۆ نیرۆدا و ..تاد. حیزبی کۆمۆنیستی سۆڤییەت ساڵی ١٩٣٢ بڕیاری لەسەر ڕیالیزمی واقیعی لە ئەدەب و هونەر دا و ساڵی ١٩٣٤ ئەم شێوازە ئەدەبییە لە یەکەمین گۆنگرەی نووسەرانی سۆڤییەت کاتێ نوێنەری جۆزێف ستالین ئەندریە زدانۆڤ وتاریکی پێشکەش کرد و بە تووندی جەختی لەوە کردەوە کە ڕیالیزمی سۆشیالیستی بە فەرمی بوو بە ڕێنمایی نیشتمانی کلتووری یەکێتیی سۆڤییەت.

بەدەستەوەگرتنی ئەم ڕێبازە ئەدەبییە بە کردەوە بووە هۆی پشتکردن و سەنگەرگرتن لە ڕێبازە باوەکانی جیهان لە چەشنی ئیرۆتیک، ئایین، تەجریدگەرایی، سوریالیزم و گوزارشتخوازی. وەک هاوپشتییەکی چینایەتی بەرامبەر بە یەکەمین گۆنگرەی نووسەرانی یەکێتیی سۆڤییەتیش، لە ٢٦ و ٢٧ ی نیسانی ١٩٣٥ لە شاری شیکاگۆ و بە پاڵپشتی جۆزێف ستالین، گرنگترین گۆنگرەی نووسەرانی چەپی ئەمریکا بەسترا، کە شاعیران و ڕۆماننووسان و ڕەخنەگران و ڕۆژنامەنووسان تێیدا بەشدار بوون. واڵدۆ دەیڤد فرانک بە پشتیوانی حیزبی کۆمۆنیستی ئەمریکا بوو بە یەکەمین سەرۆکی یەکێتیی نووسەرانی ئەمریکا. بەڵام ئەم ڕیالیزمە گۆڕانی بەسەردا هات و پێ بە پێی تێپەڕبوونی زەمەن، ئەمیش لە ناوەڕۆکە کۆمەڵایەتییە شۆڕشگێڕانەکەی بەتاڵ کرایەوە و خرایە خزمەتی سیاسەتەکانی ستالین و یەکێتیی سۆڤییەت کە ئەوکات چەند هەنگاو لە ئەرکە کۆمەڵایەتیەکانی خۆی دوور کەوتبۆوە. ئەرکەکانی ڕیالیزمی ستالینزمی بەناو سۆشیالیستی بەمجۆرە لە کۆنگرە دەستنشان کرا:

یەک : پرۆلیتارییە؛هونەر پەیوەستە بە کرێکاران و لێشی حاڵی دەبن.
دوو : نموونەییە؛دیمەنی هەمووڕۆژەی ژیانی خەڵک
سێ : واقیعییە: بەدیمەنە نواندنەکەی
چوار حیزبییە؛ پاڵپشتی ئامانجی دەوڵەت و حیزب بێت.(١١)

لێرەوە ڕووبەڕووی جیاوازییەکی بنەڕەتی دەبینەوە لەمەڕ حیزبییەتی ئەدەب. ئەو حیزبییەتەی لینین بانگەشەی بۆ دەکرد زۆر جیاوازە لەم حیزبییەتەی ستالین پێداگیری لەسەر دەکرد. دووو تێگەیشتنی جیاواز بۆ حیزبییەتی ئەدەب لە ناو هەمان ڕێڕەو ڕێبازی سیاسی چینایەتی مایەی بوونی پرسیارێکی گەورەیە. ئەوە ڕاستە هەریەک لە لینین و ستالین ئەندامی کۆمیتەی ناوەندی یەک حیزب بوون و لەرابەرایەتی شۆڕشی ئۆکتۆبەردا بوون، بەڵام دوو بەرژەوەندی چینایەتی جیاواز نوێنەرایەتی دەکەن. حیزبییەتی ئەدەب لە دیدی لینینەوە بریتییە لە جیهەتگیری ئەدەب بۆ خەباتی چینایەتی کرێکاران دژ بە بۆرژوازی. واتە ئەدەب ببێتە سەکۆی پاراستنی بەرژەوەندییەکانی چینی کرێکار و خەڵکی بەشمەینەت لەدژی سەرمایەی چەوسێنەر. لینین دەڵێت " **ئەدەبی حیزبی ناکرێت بەنسبەت پرۆلیتاریای سۆشیالیستەوە هۆکارێکی قازانجی شەخسی بێت، یان هۆکار بێت بۆ قازانجی کۆمەڵێ خەڵک. وە ناشبێت بەشێوەیەکی گشتی کێشەی تاک بێت و سەربەخۆ لە کێشەی گشتی پرۆلیتاریا. بڕوخێن ئەدیبە ناحیزبییەکان! بڕوخێن ئەو ئەدیبانەی لەسەرووی خەڵکەوەن. پێویستە ئەدەب ببێتە بەشێک لەکێشەی گشتی پرۆلیتاریا** ."(١٢) حیزبییەتی ئەدەب لە گۆشەنیگای لینینەوە دروست بەمانای جیهەگیری چینایەتی ئەدەبە لە ململانێی کۆمەڵایەتی نێوان کار و سەرمایە. بەڵام پرسی حیزبییەتی ئەدەب لەسەر دەستی جۆزیف ستالین مانایەکی تر پەیدا دەکات و بۆ ستالین و ستالینیزم حیزبییەتی ئەدەب بەواتای داکۆکیکردنی ئەدەب دێت لە حیزبی دەسەڵاتدار نەک چینی کرێکار. ئیتر لەو مێژووەوە ستالینیزم لەهەموو بوارەکاندا تەواوی دەستکەوتەکانی شۆڕشی ئۆکتۆبەری بۆخۆی چنییەوە بەئەدەب و هونەریشەوە. لێرەوە دەتوانین ماهیەتی ڕیالیزمی سۆشیالیستی کەلەبنچینەدا گوزارشت بوو لە ئەدەبی پرۆلیتاریی، دەگۆڕدرێت بە ڕەوتێکی ئەدەبی پانوپۆڕ و تێکەڵییەک لە ئەدەبی کرێکاریی و میللی و دژە ئیمپریالیزم و دواجاریش دژە ئەمریکا. گۆڕانی جەوهەری ئەدەب، گۆڕانی چینایەتییە و لە ئەدەبی دژی سەرمایەدارییەوە گۆڕدرا بە ئەدەبی دژی ئەمریکا. بۆیە دەبینین دوای هەرەسهێنانی بلۆکی بەناو سۆشیالیستی سۆڤییەت، بڵاوکردنەوە و پشتیوانی لەو ئەدەبەش کۆتایی پێهات. ئێمە کاتێک لە ڕوانگەی ڕەخنەی ئەدەبی مارکسیستییەوە باس لەو دوو جۆرە ئەدەبە دەکەین، مەبەستمانە ڕووخسار و ناوەڕۆکی هەردوو ئەدەبەکە و هەروەها جیهەتگیریی چینایەتیان بدەینە بەر باس و شرۆڤە و خوێنەر ئەوەی لا ڕوون بێت کە ئەو ئەدەبی پرۆلیتارییەی ئێمە باسی دەکەین بەهیچ شێوەیەک پەیوەندی بە ڕیالیزمی سۆشیالیستییەکەی دەورانی یەکێتی سۆڤییەتەوە نییە.ئەو ئەدەبەی ئێمە مەبەستمانە و لێی دەدوێین، ئەدەبی شۆڕشگێڕانەی پرۆلیتاریای هوشیارە، ئەدەبێکە دژ بە ستەم هەڵاواردنە، دژ بە بێبەهاکردنی ئینسانە، دژ بە جەنگە، دژ بەهەژاریی و نەخوێندەوارییە، دژ بەکاری منداڵانە، دژ بە ئاوارەیی و بێخانە و لانەییە، دژ بە هەر هەوڵێکی بۆرژوازییە کە دەیەوێت ئینسان وەک کاڵا تەماشا بکات. ئەدەبێکی بەرز و پایەکانی لەسەر بەرژەوەندی چینایەتی کرێکاران دامەزراوە.

ئەدەبی پرۆلیتاریی کوردی

کاتێک باس لە ئەدەبی پرۆلیتاریی کوردی دەکەین، ناکرێت بەبێ گەڕانەوە بۆ تێگەیشتن لە گەشەی پەیوەندییەکانی بەرهەمهێنان و ناسینی هێزەکانی بەرهەمهێنان، ڕۆشنایییەکی دروست بخەینە سەر هۆکارەکانی سەرهەڵدان و گەشەی ئەو ئەدەبە لەکوردستان. گەشەی

مادیی کۆمەڵگەی کوردستان بەتایبەتی لە سەرەتای سەدەی بیستەم بەهۆی کۆمەڵێ هۆکاریی سیاسیی و ئابوورییەوە، زەمینەی هاتنە مەیدان و سەرهەڵدانی چینێکی نوێی بوو کە چینی کرێکاری کورد بوو. دیارە گەشەی نیزامی سەرمایەداری خۆرئاوا و بەرهەمهێنانی کاڵا پێویستی بە بازاری نوێ هەبوو بۆ ساغکردنەوە.ئەم کاڵا ساغکردنەوەیە هەندێجار بە ئاشتی لەرێگەی دیپلۆماسییەوە و هەندێجاری تریش بە جەنگ چووەتە پێش. خۆرهەڵاتی ناوین هەر لە سەرەتای سەدەی چواردەوە، ١٣٠٠ی زایینیی، لەژێر هەژموونی ئیمپڕاتۆری عوسمانی بوو تا ساڵی ١٩١٨ کە جەنگی جیهانی یەکەم کۆتایی هات و ئەو ئیمپڕاتۆرەش هەڵوەشایەوە. جەنگی جیهانی یەکەم لە بەرژەوەندی دەوڵەتانی بەریتانیا و فەرەنسا و ئەمریکا کۆتایی هات. بەریتانیا و فەرەنسا خۆرهەڵاتی ناوینیان لەنێوان خۆیاندا دابەشکرد. هاتنی ئیپمریالیزمی بەریتانیا و فەرەنسا بۆ خۆرهەڵاتی ناوین جگە لە دووبارە کێشانەوەی نەخشەی ناوچەکە و دروستکردنی وڵاتانی عێراق و سوریا و تورکیا و هەروەها دانانی سیستەمی سیاسی نوێ بۆ ئەو وڵاتانە . ئیتر وردە وردە کۆمەڵگە ڕووبەڕووی ئاڵوگۆڕی تازە دەبۆوە. ئیمپریالیستان لەپێناو قازانجی خۆیان و کەڵەکەی سەرمایەی زیاتر بە ناچاری هەندێ کاریان کرد لەوانە ڕاکێشانی هێڵی شەمەندەفەر و کردنەوەی بەندەرە ئاوییەکان و لێدانی بیرە نەوتەکان و هێنانی چاپخانە و تاد. **بەمەش ئیپمریالیزمی بەریتانیا و فەرەنسا کەوتنە خستنەگەڕی هێزی کاری هەرزانی ئەو وڵاتانە و ئەمەش خۆی بووە هۆی سەرهەڵدانی چینێکی تازە (چینی کرێکار). گەرچی چینی کرێکاری عێراق کە لە ڕووی سەرهەڵدان و گەشەکردنەوە جیاوازییەکی ئەوتۆی لەگەڵ چینی کرێکاری وڵاتانی ناوچەکەدا نییە**(١٣) کە دەستپێکی بزووتنەوەکە لەکۆتایی سەدەی نۆزدەوە دەست پێدەکات ، پەیدابوونی چینێکی کۆمەڵایەتی نوێ لە هەناوی نیزامی دەرەبەگایەتیدا خۆی بەمانای ڕەتکردنەوە و نەفیکردنەوەی دەرەبەگایەتییە. هەرچەندەش لەدوای پەیدابوون و سەرهەڵدانی ئەو چینەش، دەرەبەگ و پەیوەندییەکانی دەرەبەگایەتی هەر مابوون و مەسەلەی زەوی یەکلا نەبووبوەوە و جووتیارانیش لەژێر ستەمی دەرەبەگدا دەیان ناڵاند، لەگەڵ ئەوەشدا کۆمەڵگە تا دەهات زیاتر بەرەو سەرمایەداری هەنگاوی دەنا. جووتیاران و کرێکاران شانبەشانی یەکتر لە کۆمەڵگەکانی خۆرهەڵاتی ناوین و بەتایبەتیش لە کوردستان بوون بەو واقیعەی کە جووڵانەوەکانیان مۆرکی خۆیان بە ڕووداوە سیاسی و ئابوورییەکانەوە دەنا. بەشێک لە ئەدیبانی کوردیش ئەوانەی لایەنگر و بزوێنەری بزاڤی ڕۆشنگەری بوون لە کوردستان، حوجرە و دیوەخان و مزگەوت و خانەقاکانیان جێهێشت و هاتنە ناو کۆمەڵگەوە، لە شیعر و بەرهەمەکانیان کەوتنە گوزارشت کردن لەو واقیعە تاڵەی گۆمەڵگەی کوردی. واقیعێک کە تەنها بە چاویلکەی شاعیرانی دەرەوەی ڕەوتی باوی دەرەبەگایەتی – سەرمایەدارییەوە دەبینرا. لێرە بەدواوە قۆناغێکی تازە دەست پێدەکات و ئیتر ئەدەب لە نێو مزگەوت و حوجرە و خانەقا و دیوەخانەکان دەهێنرێتە دەرەوە و تێکەڵ بە کۆمەڵگە دەکرێت. قۆناغێکی ڕۆشنگەری لەنێو بزووتنەوەی ئەدەبی کوردیدا سەرهەڵدەدا و ئەدیبان دەکەونە دەرەوەی پووڵ و سەدەقەی دەرەبەگ و بە هەژاری بەڵام بە هەڵوێستانە دەژین. ئەدیبانی ئەو سەردەمە شانبەشانی سیاسییەکانی کورد لە هەوڵی هۆشیاکردنەوەی خەڵک دەبن. ڕۆژنامە و گۆڤارەکانی وەکو (هەتاو، ژین، ژیان، گەلاوێژ، یادگاری لاوان و دیاری لاوان، تێگەیشتنی ڕاستی، هیوا، زاری کرمانجی، ئازادی، ڕۆناهی، ،..تاد) ڕۆڵیان گێراوە لە سەپۆرتی ئەو بزووتنەوە ڕۆشنگەرییە و توانرا کاریگەری باش بەسەر کۆمەڵگەی دواکەوتووی کوردستان دابنێن. ئامانج لەم بزووتنەوە ڕۆشنگەرییەش هەوڵدان بوو بۆ:

یەک: پەنجەخستن بۆ سەر دەردە کۆمەڵایەتییەکان و سەرچاوەی دواکەوتوویی کۆمەڵگەی کوردی و لەوێشەوە نیشاندانی چارەسەر کە هەر زانست و خوێندەواریی دەتوانێ کۆتایی بەم مەینەتییانە بێنێت.

دوو: بەرچاوخستنی داخوازییە سیاسییەکانی خەڵکی کوردستان و مەسەلەی ئازادی و تێکهەڵکیشکردنی ئەدەب و سیاسەت وەک دیاردەیەکی نوێ لە ئەدەبیات بە زمانی کوردیدا هاتە ئاراوە.

سێ: ڕزگاری ژنان و تەماشاکردنیان وەکو ئینسان و بانگەوازکردنیان بۆ مەیدانی خەبات.

ئەم دۆخە لەژێر کاریگەری هەردوو جۆری ئەدەب (ئەدەبی نەتەوەیی و ئەدەبی سۆشیالیستیی)دەچووە پێشەوە و هەریەکەشیان بە ئاسۆ و تێروانینی سیاسی چینایەتی خۆیان گوزارشتیان لە دۆخەکە و دیاردەکان کردووە. سیستەمی چینایەتی دەرەبەگایەتی نەیدەتوانی لەئاست گۆڕانەکان بێت و وەڵام بە کێشە جەوهەرییەکانی ژیانی ئینسانەکان بداتەوە، **ناکۆکییەک سەرتاپای سیستەمەکەی تەنیبووەوە، بۆیە بێهۆ نەبوو جووتیاران لە ئەنجامی ستەم و چەوسانەوەی بێئەوپەڕی دەرەبەگەکان، دەستیان دایە ڕاپەڕین و جوانترین مێژوویان بۆ خۆیان تۆمار کرد(١٤).**تایبەتمەندی ئەو قۆناغە لەوەدایە لە کاتێکدا جووتیارانی بێبەش لە ژیان و زەوی لەژێر سێبەری سیستەمی دەرەبەگایەتی لە لادێکان لەوپەڕی چەوسانەوەدا بوون، جووتیارانیش سەرباری ئەرکی قورس و ژیانی پڕ لە مەینەتیان، دەبوایە تێبکۆشن دژ بە دەرەبەگایەتی.

گەشەسەندن و ئاڵوگۆڕ لە پەیوەندییەکانی بەرهەمهێنانی کۆمەڵگە و وردە وردە جێکەوتەبوونی پەیوەندییەکانی بەرهەمهێنانی سەرمایەداری و پێویستی بوونی هێزی زیاتری کار لەپێناو قازانجی زیاتر لەلایەک و لەلایەکی ترەوە نابووودبوونی پەیوەندییەکانی بەرهەمهێنانی دەرەبەگایەتی و دابڕانی زیاتری جووتیاران لە زەوی، ئەو چینەی ناچار کرد کۆچ بکەن لەلادێوە بۆ شار. چونکە (ئەو زۆرانبازییە و ژیانی پڕ لە دەردی سەری لادێ و جەور و ستەمی موڵکدارە لادێنشینەکان، لەگەڵ چەندەها هۆی تر، چەند دەستە و کۆمەڵێکی لە جووتیار و وەرزێر و سەپان و ڕەنجبەر و شوان و گاوان **..ناچار کرد لە لادێوە بەرەو شار کۆچ بکەن و بە سەدان و هەزاران خێزانیان لە شاردا نیشتەجێ بن و بەشێکیشیان هەردەم کۆچ و باریان بەسەر شانیانەوە بێ و تامی دڵنیایی و سەقامگیری نەکەن(١٥)**. ئەم دۆخە هێزێکی یەدەگی کاری هێنایە ئاراوە و چینی کرێکاری پانوپۆڕتر کرد. ئاڵوگۆڕ لە ژیانی پرۆلیتاریای شار و فراوانکردنەوەی هۆش و بیری ئەو چینە سەبارەت بە مانای ژیان و خەبات و کۆمەڵگە، کاریگەری جیددی لەسەر ئاستی بیرکردنەوەی ئەو تەیفە لەجووتیار و سەپان و وەرزێر و ڕەنجبەر و شوان و گاوان دانا.(**چونکە تێکەڵاو بوون لەگەڵ هەزاران کرێکاری تر و پێوەندی بەستن لەتەک ئامێر و کەرەسەی بەرهەمهێنان و بنیاتنانی نوێ دا..کێشەکە بەو بارەدا دەخاتەوە کە خۆیان و هەزارانی وەکو خۆیان دەبینن، نەک هەر پاشەڕۆژێکی مسۆگەریان نییە و بەس، بەڵکو بێ بازاڕی خۆی گەیاندۆتە تاکە سەرمایەکەیان، کە ئەویش هێزی کارکردنیانە و سەرجەم ئەم بارە ئاڵۆزەشیان، لە ئەنجامی بێ بەرییانەوەیە لە هێزەکانی بەرهەمهێنان(١٦)**. لەگەڵ تێپەڕبوونی کات و چوونەسەری تەماحی سەرمایەداران بۆ قازانجی زیاتر و دەست و پەنجە نەرمکردنی هەرچی زیاتری کرێکاران لەگەڵ ئامرازەکانی بەرهەمهێنان و تێگەیشتن لە خۆ وەک چینێکی سەربەخۆ، ئەو چینە خەملاوتر و کامڵتر دەکات. خەباتی سیاسی ئەو چینە جگە لە ڕێکخراوە کرێکارییەکانی خۆیان، حیزبی سیاسیش دێنێتە دەرەوە. لێرەدا زۆر گرنگە لەو ڕاستییە بگەین کە حیزبە کۆمۆنیستەکانی خۆرهەڵاتی ناوین (حیزبی شیوعی عێراقی، حیزبی تودەی ئێران، حیزبی کۆمۆنیستی تورکیا و حیزبی شیوعی سوریا) لەژێر سێبەری سیاسەتی سۆشیالیزمی ستالینی هاتوونەتە دامەزراندن. هەر بۆیەشە سیاسەتەکانیان دەرهەق بە چینی کرێکار و خەباتی چینایەتی و مارکسیزم و سۆشیالیزم و ڕیفۆرم و سەندیکا تا دەگاتە ئەدەبی ڕیالیزمی ستالینیی، سیاسەتی کرێکاریی و کۆمۆنیستیی نەبووە. بەچاوخشاندن بە ئەدەبیاتی ئەو حیزبانە دەردەکەوێ کە چەند دوورن لە چینی کرێکار و تا چ ئاستێک دوورن لە مارکسیزمەکەی مارکس.

دوای کۆڵۆنیاڵیزەکردنی خۆرهەڵاتی ناوین و هەروەها دوای خستنە ژێر هەژموونی ئەو ناوچەیەلەلایەن ئیمپریالیزمی ئینگلیزیی و فەرەنسییەوە بۆ دەسەڵات و بەرژەوەندی سیاسی و ئابووری خۆیان، چەند هۆکارێک بوونە هۆی جۆرێک لە ئاڵوگۆڕ لە ناوکۆی کۆمەڵگەی کوردیدا، لەوانە:

یەک: کردنەوە و بنیادنانی ژمارەیەک کارگە و کارخانە و پرۆژەی بەرهەمێنان و گواستنەوە و دروستکردنی بەندەر و ڕاکێشانی هێڵی شەمەندەفەر، ئەمەش بووە هۆی خستنە سەرکاری ژمارەیەکی زیاتری کرێکاران و پێکهاتنی گۆڕان لە جۆری بیرکردنەوە و هۆشیاری کۆمەڵایەتی کرێکاران.

دوو: هێنانی چاپخانە بۆ کوردستان و دەرکردنی ژمارەیەک گۆڤار و ڕۆژنامە لەو سەردەمەدا وەکو بانگی حەق و ژین و ژیان و زاری کرمانجی و ڕۆناهی، یادگاری لاوان و دیاری لاوان و تاد، کە لەلایەکەوە بوونە هۆی بەهێزکردنی زمانی کوردی و لەلایەکی تریشەوە بوونە دەروازەیەک بۆ بڵاوکردنەوەی بەرهەمە ئەدەبییەکان لەوانەش دەقە ئەدەبییە پرۆلیتارییەکان.

سێ: دامەزراندنی کۆمەڵە و یانەی ئەدەبیی جۆراوجۆر وەکو یانەی سەرکەوتن و جەمعیەتی تەرەقی. ئەم یانە و جەمعیەتانە کاریان بەهێزکردنی بزاڤی ئەدەبی و سیاسیی کورد بووە لەو سەردەمەدا.

چوار: برەودان بە خوێندن و خوێندەواری و کردنەوەی قوتابخانە و دنەدانی خەڵک بۆ فێربوونی خوێندەواری و ڕزگاربوون لە تاریکی و جەهل و نەزانین.

پێنج: هاتنە مەیدانی بزووتنەوە سیاسییە نەتەوایەتی و چینایەتییەکان لە کوردستان. لەم ن ێوەشدا چەندین حیزبی سیاسی دروستبوون.

شەش: بە دنە و هاندانی بزووتنەوە سیاسییەکانی کوردستان، ئەدیبان و شاعیران کەوتنە نووسینی بەرهەمە ئەدەبییەکان و بڵاو کردنەوەیان. ئەم بەرهەمانەش ڕەنگدانەوەی ئاستی بیروبۆچونی سیاسیی و کۆمەڵایەتی و ئابووری خەڵکی کوردستانە. لێرەدا دوو جۆر لە ئەدەب دێتە ئاراوە و باڵادەستی خۆیان بەسەر سەرجەم بەدەنەی بزووتنەوەی ئەدەبی کوردیدا دەسەپێنن. دوو جۆر ئەدەب کە ئیدیعای ئەوە دەکەن کە سەر بە دوو چینی جیاوازن. دوو بەرژەوەندی چینایەتی جیاوازیان هەیە، دوو ئاسۆ و تێڕوانینی چینایەتیان هەیە. یەکێکیان ئەدەبی کوردایەتی یان نەتەوەیی کە ئەدەبی بزووتنەوەی ناسیونالیستی کوردییە و تا ئەمڕۆش هەناسە دەدا. دووەمیان ئەدەبی چینایەتی کرێکاران و سۆشیالیستییە، کە لەژێر هەژموون و سێبەری ئەو مۆدیلە لە سۆشیالیزمی ستالینییە کە لە نیوەی یەکەمی سەدەی بیستەم ڕەواجی بوو.(١٧)

لە ساڵانی ١٩١٧ ی زایینی کە شۆڕشی ئۆکتۆبەری مەزن لە ڕوسیا هاتە بەرپابوون، سەدای ئەو شۆڕشە هەر بە زوویی گەیشتە گوێی دونیا. هەواڵی کۆمۆنیزم و شۆڕشی ئۆکتۆبەر و خەباتی کرێکاران خۆی دەکرد بە هەموو جێگا وکون وکەلەبەرێکی جیهان. ناوچەی خۆرهەڵاتی ناوینیش بێبەش نەبوو لەو هەواڵە خۆشەی ڕزگاری کرێکارانی ڕوسیا و گەیشتنیان بە ئازادی.ئەویش لەچەند ڕێگایەکەوە وەک:

یەک: لێرە و لەوێ ج بە لایەنگر یان بە دژایەتی لە بڵاوکراوە و گۆڤار و ڕۆژنامە کوردیی و عەرەبیی و فارسیی و تورکییەکان باسی شۆڕشی ئۆکتۆبەر و باوەڕی مارکسیزم کراوە. هەروەها نابێ ڕۆڵی یەکێتیی سۆڤییەت لەیاد بکەین لە دەرکردن و چاپکردنی چەندین گۆڤار و ڕۆژنامە بە زمانە جیاجیاکان، ئەمە سەرباری وەرگێڕانی نووسراوەکانی مارکس و ئەنگڵس و لینین بۆ سەر زمانە جیاجیاکان و بڵاوکردنەوەیان لە ئاستێکی فراواندا.

دوو: ڕۆشنبیرانی میللەتانی سەردەستەی کە کوردستانیان بەسەردا دابەشکراوە لە جەرگەی کۆمەڵگەی دەرەبەگی خۆیاندا ڕۆژ لە دوای ڕۆژ بەرەو پێش دەچوون و گەشەیان دەکرد، هەوڵیان دەدا لەگەڵ بیرۆکەی سۆشیالیزم ڕێک بێنەوە و ستراتیژییەتی کارکردنیان لەگەڵ ستراتیژیەتی سۆڤییەتدا کۆک و تەبا بکەن. سەرەنجامیش حیزبە شیوعییەکانی تورکیا و عێراق و سوریا و تودەی ئێران دێنە دامەزراندن. لێرەشەوە ڕۆشنبیرانی کورد شانبەشانی ڕۆشنبیرانی عەرەب و فارس و تورک ڕۆڵی گەورە و پۆزەتیڤیان گێڕاوە لە گەیاندنی بیروباوەڕی مارکسیزم بۆ ناو چینی کرێکار و کۆمەڵگەی کوردستان.

سێ: سەفەرکردنی قوتابیان و هەروەها دەستڕۆیشتووان بۆ دەرەوەی وڵات و دەستراگەیشتن بە زانیاری گونجاو و نەقلکردنی ئەو زانیارییانە بۆ نێو کۆڕ و دەستەکانی شۆڕشگێڕان و لەوێشەوە شۆڕبوونەوەی ئەو زانیارییانە بۆ نێو چینی هەژاری کۆمەڵگە.

چوار: ڕادیۆ و هۆکارەکانی ڕاگەیاندن ڕۆڵی خۆیان دیوە لەم بوارەدائەم هۆکارانە گەرچی بەدەست ڕژێمە سەرکوتگەرەکانەوە بوون، بەڵام ڕۆڵی خۆیان گێڕاوە لە وشیارکردنەوەی خەڵک و ئاگادار بوونی خەڵک لە هەواڵ و دەنگوباسی ناوچەکە و جیهان.(١٨)

بەم جۆرە ڕۆشنبیرانی ئەو سەردەمە بە تێگەیشتنی خۆیان و بەپێی ئەو زانیاری و سەرچاوانەی کە لەبەردەستیاندا بووە، مارکسیزمیان خوێندۆتەوە و هەر بەو جۆرەش لێی حاڵی بوون. ئەشکالاتێک(ئاریشەگەلێک) کە دەسەڵاتی سۆڤییەتی جاران هەیبووە و هەروەها سیاسەتێک کە سۆڤییەتی جاران گرتبوویە بەر دەرهەق بە دروستکردنی حیزبە شیوعییەکانی وڵاتانی جۆراوجۆر هەموو ئەو ئاریشانەی لەگەڵ خۆیدا گواستەوە نێو ئەو حیزبانە و ئەنجامیش ئەو حیزبانە هەر لە بناغەوە بە ناکۆمۆنیستبوونی هاتنە دامەزراندن و هەر بە نا کۆمۆنیستبوونیش هەناسەیان دا. دروشم و سیاسەتی ئەو حیزبانە غەیرە کۆمۆنیستی بوو و هەرچەندەش لەهەر وڵاتێک تا ئاستێک لە چینی کرێکارەوە نزیک بوون و تەنانەت لە چەندین وڵاتیشدا دەسەڵاتی سیاسییان گرتە دەست، بەڵام هەمیشە مەودایەکی بەرین لەنێوان ئەو حیزبانە و مارکسیزمدا هەبووە. ئەدیبانێکیش کە لەم حیزبانەدا ئەندام یان هەوادار یان لایەنگر بوونە و ویستویانە بە شیعر گوزارشت لە بیروباوەڕی خۆیان بکەن، هاتوون هەمان شیعار و سیاسەتی حیزبیان بەیان کردووە کە لە باشترین حاڵەتدا پشتیوانی کردنی یەکێتی سۆڤیەتی جاران و سۆشیالیزمەکەی ستالین و تەنانەت ستایش و پیاهەڵگوتن بە ستالین بوو.

نیولیبڕالیزم و ئەدەبی کوردی

ئەدەبی نیولیبڕاڵی کوردیی بەو ئەدەبە دەوترێت کە ئەمڕۆ پانتاییەکی فراوانی لە بزووتنەوەی ئەدەبی کوردیی داگیر کردووە و بەشێک لە ناودارترین نووسەرانێک خەریکن برەوی پێدەدەن. ئەدەبی تا ڕادەیەک باوی ئەمڕۆی کوردییە کە میدیای کوردیی سەپۆرتی دەکات و لە پشتییەوە وەستاوە. ئەو ئەدەبەیە کە سەرەتا گروپی ڕەهەند لە ناوەڕاستی دەیەی هەشتاکانی سەدەی ڕابردوو لە ئەنجامی ڕەخنەیەکی گشتی و هەمەلایەنەوە ئیشی لەسەر کرد و وەک مۆدێلێک لەناو بزووتنەوەی ئەدەبی کوردیی چەسپا. پایەی هەستانی کارەکانی ئەم مۆدێلە ئەدەبییە لە میتۆدی بونیادگەرییەوە سەرچاوەی گرتووە. ئەم ڕەوتە ئەدەبییە هەوڵێدا لە ئەدەبی باوی کوردیی دەیەی حەفتاکان و هەشتاکان جیاوازتر بێ. ئەو ڕەوتە لە دەیەی نەوەدەکان و سەرەتای هەزارەی سێهەم دەبێتە کاریگەرترین ڕەوتی ئەدەبیی کە کۆی پێکهاتەی ئەدەب و ڕۆشنبیریی کوردیی خستە ژێر هەژموونی خۆیەوە. لەم سیاقە مێژووییەوە ئەدەبی نیولیبڕاڵی کوردیی توانی لەسەر پێی خۆی بوەستێ و نەک هەر ئەمەش بەڵکو توانی زنجیرەیەک ئاڵوگۆڕ لە پێکهاتەی ئەدەبی کوردییدا بکات و لەهەمان کاتیشدا کۆمەڵێ بنەما و پرەنسیپ، وەک کلتوور، بەڵام کلتوورێکی ناشیرین جێ بخەن. یەکێک لەو بنەمایانە خوڵقاندنی کاریزما و برەودان بوو بە ئیشکردن لەسەر کاریزمای کەسێتی، ئەمەش جوان لە لێکدانەوە و نووسین و وتار و تەنانەت قسەکردنی پەیڕەوکەرانی ئەو ڕەوتە هەست پێدەکرێت. میدیای نووسراو و بینراو و بیستراوی کوردیی درێغی نەکردووە لە پشتیوانی و سەپۆرتی ئەم ڕەوتە ئەدەبییە بەڕادەیەک هەر نووسینێک بۆنی ڕەخنەی لەم ڕەوتە ئەدەبییەوە لێبێت، شانسی بڵاوبوونەوەی کەمترە. بنەمایەکی تر لای پەیڕەوکەرانی ئەم ڕەوتە بریتییە لە بەستنی پەیوەندی ژێربەژێر لەگەڵ دەسەڵاتی کوردیی

(**بوون بە نووسەری حیزبیی**) (١٩) و هەڵپەکردن بۆ بەدەستهێنانی دەستکەوتی ماددی لەهەر ڕێگەیەکەوە بێت. وەک پلە و پایە و زەوی وەرگرتن و مووچە بڕینەوە و لە هەمووشی قێزەوەنتر خانەنشین کردنی نووسەران ئەدیبان و ڕۆشنبیرانیان داهێنا. لێرەوە قاچ خلیسکاندن نووسەرانی ئەو ڕەوتە ئەدەبییە دەست پێدەکات. ئەمەش شەرعیەتدانە بە جۆرێک لە گەندەڵی کە هەر خودی ئەو نووسەرانە سەردەمانێک لافی بە هەڵوێست بوونیان لێدەدا. دوواجار هەر ئێستا بەبەرچاومانەوە دەگوزەرێ و دەبینین کە بەشێکی بەرچاوی ئەو نووسەرانە بوونەتە موبەلیغ و مرەویجی ئیسلامی سیاسی و باڵی ڕاستی ناسیونالیزمی کوردی ی. بنەمایەکی تر وەستانەوەیە لە دژی ئەو دەستەواژە و تێرمە فکریی – سیاسییانەیە کە نووسەرانی ئەو ڕەوتە باسیان کردووە و ئیشیان لەسەر کردووە. بۆ نموونە تێرمەکانی لێبووردەیی و یەکتر قەبووڵکردن. لایەنگرانی ئەم ڕەوتە لە زۆر بۆنە و نووسیندا پێ لەسەر ناوەڕۆکی ئەم تێرمانە دادەگرن و لە کردەوەشدا ئەوەی ڕەخنەیان لێبگرێت، دەکەوێتە بەر شاڵاوی قسە پێوتن و تەشهیری بێمانای لەچەشنی بێفیکر و بێ مەعریفە و زبڵ نووس و نا ئەدیب و نا نووسەر ..تاد. لەم پانتایی نووسین و بەرهەمهێنانی ئەدەبیاتەدا، هەندێجار دەبینم لایەنگرانی ئەم ڕەوتە ئەدەبییە خەریکی ڕەتکردنەوەی ئەوانی ترن. لەدیدی ئەو نووسەرانەوە تەنها خۆیان خوێندەوار و خاوەن زەخیرەی مەعریفی جوان و زمانێکی مرۆڤ دۆستین و هەرچی ئەوانی تریشن نەخوێندەوار و کوردی نەزان و لاساییکەرەوەن. لەدیدی ئەو بەڕێزانەوە، تەنها ئەوان نوێنەری داهێنان و جوانین و ئەوانی تریش سوپایەکن خاڵی لە فکر و داهێنان. ئەم نەخۆشییە بە ئەندازەیەک لە چاوپێکەوتنەکانیاندا خۆی نمایش دەکات. من پێموایە ئەم کەسانە پێویستیان بە دەستگرتن و بەرچاو ڕوونیی هەیە. ئەم قەڵەمبەدەستانەی دونیای نووسین لەو دۆخە حاڵی نین کە دەشێ شاعیرانێک بە پلەی جیاواز شیعر بنووسن و هەموشیان شاعیر بن. ئەم مێرخاسانە جگە لەو وێنە و چوارچێوە تایبەتەی لە مێشک و زەینی ئەواندا هەیە، کەسی تر شاعیر نییە و کەس مافی شاعیربوونی نییە. ئەوە ڕوونە ئاستی داهێنانی شاعیرێک لەگەڵ شاعیرێکی تردا جیاوازە، دەشێ هەر شاعیرێک تام و چێژ و بۆنی شیعریی خۆی هەبێ. ئەم عەقڵیەتە دۆگمایەش بەرئەنجامی کاریگەری تەبلیغاتی دەیان ساڵەی گروپی ڕەهەندە لەسەر نەوەیەک کەوا بارهێنراون کە جگە لە خۆیان و موریدەکانیان بەرهەمی کەسی تر نەخوێننەوە و ئەمەش توخمێکی نێگەتیڤی ئەو پەروەردە نا تەندروستەیە. شایانی وتنە فەلسەفەی هاتنەمەیدان و سەرهەڵدانی ئەم ڕەوتە ئەدەبییە ڕزگارکردنی ئەدەبی سەردەستە و باوی کوردیی بوو لە مەرگ. ئەم فریادڕەسە لە ڕۆژگارێکدا سەریهەڵدا کە ئەدەبی کرێکاریی و شۆڕشگێڕانە لە ئارادا نەبوو و کە نەک هەر لەسەر ئاستی کوردستان، بەڵکو لەسەر ئاستی جیهانیش وەکو ئێستا پاشەکشەی پێکرابوو. ئەم ڕەوتە ئەدەبییە سەرباری ئەم بنەمانایانەی باسمان کرد، بە چەند خەسڵەتێک دەناسرێتەوە,منیش هەوڵ دەدم لە چەند خاڵێکدا بیانخەمە ڕوو.

یەک : ئەم ئەدەبە گوایە بنەمای کارەکانی خەیاڵ و گومانە و وەدەرنانی یەقینە لە جیهانی دەقی ئەدەبیدا، لێرەدا دەکەوێتە بەرامبەرکێ لەگەڵ هاوکێشەی ئەدەب و سیاسەت. گومانی تێدا نییە کە پەیوەندی نێوان ئەدەب و سیاسەت، پەیوەندییەکی مێژوویی قووڵە. ڕەتکردنەوەی بە سیاسەتکردنی ئەدەب لە ژێر هەر بڕوبیانوویەک بێت لە بنچینەدا ڕەتکردنەوەی بە سیاسەتکردنی ئەدەب نییە، بەڵکو ڕەتکردنەوەی بە چینایەتی کردنی ئەدەبە یان ڕوونتر بڵێم ڕەتکردنەوەی بە پرۆلیتاریکردنی ئەدەبە. ئەم ڕەوتە ئەگەر چی ڕووکەشانە ڕەخنە لەم بۆچوونە دەگرێ و هاوکێشەی ئەدەب و سیاسەت ڕەت دەکاتەوە، کەچی لە بەرامبەر ئەدەبی شۆڕشگێڕانەی کرێکار یان بە چینایەتیکردنی ئەدەب، فشاری ڕقەبەرایەتی و سەنگەرگرتنی لە خەڵکی هەژار ، بەرز و بەرزتر دەبێتەوە. ئەم دەموچاوانە بە هەر جۆرێک مکیاج بکەن ناتوانن جەوهەری دژە شۆڕش و دژە شۆڕشگێڕانەی خۆیان بشارنەوە.

دوو : پەیوەندی نێوان ئەدەب و واقیع لای ڕەوتی ئەدەبی نیولیبراڵی کوردی لەسەر بنچینەی وێناکردنی واقیع و ڕەنگدانەوەی ئەو واقیعە دانەمەزراوە، بەڵکو داهێنانی ئەدەبی پارچەیەکە لە خەیاڵ و لای ئەوان نە پەیوەندی بە واقیعەوە هەیە و نە واقیع عەکس دەکاتەوە، بەڵکو بە هونەر و زمان واقیعێکی تر لە خەیاڵ دروست دەکات و خوێنەریش دەکێشێتە نێو ئەو واقیعە تازەیەوە.

بەم پێیە باسکردن لە تیرۆری ڕۆژنامەنووسێک، ئاهی ناو دڵ و دەروونی دایکێکی جگەر سووتاو، ئازاری باوکێک لەبەر هەژاری و دەستەنگی لە دوو ڕۆژە نانی نەداوەتە منداڵەکانی، دەست یان پەنجە پەڕینی کرێکارێک لە کاتی کارکردندا بە هۆی ئامێرەکانی کارکردنەوە لە کاتی چاپکردنی کتێبێک یان ڕۆژنامەیەک، خۆکوژی گەنجێک لە ئەنجامی بێکاری، خۆ سوتاندنی ژنێک کە بە هۆی

کێشەی کۆمەڵایەتی یان بەهۆی دواکەوتوویی خێزانەکەیەوە کە بە زۆر دراوەتە شوو،کوشتنی ژنێک لەژێر پەردەی ناموس پەرستیدا..تاد، هەموو ئەمانە ئەدەبی نیولیبرالێی کوردیی خۆی لێیان لادەدا و پشتیان تێدەکا و ئاوڕیان لێ ناداتەوە و خۆشیان بە بەرەی خەڵک دەزانن و ئەمە جگە لەوەی خۆیان بە داهێنەر و پێشڕەو دادەنێن و چاوەڕوانی ئەوەشیان لە خوێنەر هەیە وەک پێغەمبەرێکی ئیلهامبەخش ناویان بێنن. ئەم ڕەوتە ئەدەبییە هەرچییەک بکات و هەر دەقێک لە بەرگێکی هونەری فەشەنگیش نمایش بکەن ئەو دەقە ناچێتە چوارچێوەی خزمەتکردن بە مرۆڤایەتی و مەسەلە گرنگەکانی. بۆیە ئەو ئەدەبە بۆ خەڵک و ژیانی پڕ لە کۆیلەتی خەڵک، سەلکە تورێکی قوڕاوی ناهێنێ.

سێ : ئەم ڕەوتە وەک خۆشیان ئیدیعا دەکەن ئەدەبی نوخبە پەرە پێدەدەن. ئەدەبی فراوانی خەڵکی کرێکار و زەحمەتکێش جێگایەکی نییە لە دیدگای چینایەتی ئەواندا. هەر بۆیە ئەدەبی ئەم ڕەوتە ئەدەبی تاک و ئیندیڤیجواڵە و خەمی کۆمەڵگەیان نییە و دەقەکانیان چەند لا لەم تاکە گۆشەگیرە بکاتەوە هێشتا پێیان کەمە.

چوار : کوشتنی کۆ و دەنگی کۆ و ڕەخنەبارانکردنی هەر دەقێک کە ڕووی لە خەڵکی ستەمدیدەی کوردستان بێت. گەڕانەوە بۆ تاک وەک مەرجەعیەتی خوڵقاوی ئەدەبی و دژیەتیکردنی ئەو کلتوورەی کە بە فەرهەنگی شۆڕشگێرانە ناو دەبرێ.

پێنج : ئینکارکردنی ململانێی چینایەتی و دژایەتیکردنی کارەکتەری چینی کرێکار وەک هێزی ئاڵوگۆڕبەخشی ژیان و کۆمەڵگە و لەبەرامبەردا نیشاندانی ئەزەلیەت و ئەبەدییەتی نیزامی ستەمگەری بورژوازی.

شەش : ماهییەتی ڕەوتی نیولیبراڵی ئەدەبی کوردیی، کۆنەپەرستانەیە. ئەم ڕەوتە کێشەی لەگەڵ ناوەڕۆکی کۆنەپەرستانەی ڕەوتە ئایینییەکان و خورافە و کلتوری دژی ئینسانیدا نییە. نووسەرانی ئەم ڕەوتە ئەدەبییە لە چەندین بۆنەدا ستایشی ئیسلامی سیاسی و باڵی ڕاستی بزووتنەوەی کوردایەتیان کردووە و دەیکەن. ئەم ڕەوتە و پەیڕەوکەرانی خۆیان بە لایەنگری مافی مرۆڤ و دیموکراتیەت و ئازادی رووکەشانە دەزانن و هەموو ئەمانە دەکەن تەنها لەبەر خاتری داپۆشین و شاردنەوەی ڕوخساری دزێوی خۆیان‌و دەسەڵات.

حەوت : ئەم ڕەوتە ئەدەبییە ئەوەندەی ئیشی لەسەر کوشتنی ڕوحی بەرەنگاری و ئیرادەی شۆڕشگێرانەی خەڵک کردووە، نیو هێندە ئیشی لەسەر فراوانترکردنەوەی ئاسۆی بیرکردنەوەی خوێنەر و خەڵک نەکردووە. خوێنەر هەمیشە لە دوای خوێندنەوەی هەر کتێبێک کە بۆ ئینسان و جوانی ئینسانیەت نووسرابێ، شتێک فێر بووە. بەڵام دوای خوێندنەوەی کتێبەکانی نووسەرانی ئەم ڕەوتە (کە بە قسەی خۆیان پڕە لە مەعریفە!) خوێنەری وشیار جگە لە سەرەگێژە و سەفسەتەبازی هیچ هەڵناکرێنێ.

هەشت : دواجار ئەم ئەدەبە، ئەدەبی پارێزەر و پشتیوانی دەسەڵات ی کوردستان و حیزبە سیاسییەکانن. نووسەرانی ئەم ڕەوتە ئەدەبییە بەرگریکاری بێئەملاوئەولای بەرژەوەندییە مادییەکانی دەسەڵاتی کۆنەپەرستی کوردین. ئەو دەسەڵاتەی کە بەهەموو جۆرێک سەپۆرتی ئەم ڕەوتە ئەدەبییە دەکات(٢٠)

کاتێک باس لە ئەدیب و ڕۆشنبیری نیولیبراڵ دەکەین دەبێ پێش هەموو شتێک بزانین کە ئەدیب و ڕۆشنبیر پێغەمبەرێک نین و فەرمایشت بدەن و لەسەرووی خەڵک و لەسەر کورسی مەعریفە دابنیشن و فەتوای کوشتنی خەیاڵ و بەرهەمی نووسەران بدەن بەگوێی خوێنەر. ئەدیب کەسێکە یان هاوڵاتییەکی ئاساییە و مرۆڤێکە وەک هەر مرۆڤێکی تر. ئەوەی ئەدیب لە کەسێکی خاکی جیا دەکاتەوە ئەوەیە ئاستی ڕۆشنبیریی و ئاگاییەکەی لە بارودۆخ و دیاردەکان و کۆمەڵگە ناچار بە قسەکردنی دەکات. قسەکردنیش ئەگەر لایەکی ڕەخنە و چارەسەری کێشەکان بێت، ئەوا لایەکەی تری هەڵوێستە. ئەدیب زمان و خەیاڵ و هەڵوێستی لێ دەربکێشێت بەتاڵ دەمێنێتەوە. من سەیرم بەم ئەدیبانەی کورد دێت تەنها ئەو کاتە هەڵوێست وەردەگرن کە مەترسی جیدیی هەبێت لەسەر دەستکەوتە شەخسییەکانیان، وەکوتر گەر خەڵک بەقوڕی ڕەشدا بچێتە خوارێ، ئەم ئەدیبانە هەر خەریکی سەفسەتەبازی و گەمەکردنن لەگەڵ خوێنەر و خۆڵکردنە چاوی خەڵکەوەن. ئەدیبانی کورد،ڕۆشنبیرانی مۆدێلن و ئەمڕۆ جگە لە چەند نووسەر و ڕۆشنبیرێکی ئازاد، کەسیان ئەو جورئەتەیان نییە لەدەرەوەی لێکدانەوەی ڕەهەندییەکان و ڕەوتی نیولیبراڵ پێناسەی خۆیان بکەن. ئەدیبانی ئەم ڕەوتە

ڕۆڵیان هەبوو لە گەورەکردنەوەی قەڵشتی نێوان خەڵک و ڕۆشنبیر و خەڵک و ئەدەب . ئەدیبی کورد خۆی لە جێگایەکی بڵندتر لە خەڵک دەبینێ و لەوێوە خەریکی خۆجوینەوەیەکی بێتامە. نەک هەر ڕۆشنبیر و ئەدیب، بەڵکو هەر تاکێکی کۆمەڵ پێویستە لەسەری بخوێنێتەوە و ئاگاداری بیر و بۆچوونی فەیلەسوفان و سیاسەتمەداران و بیرمەندانی جیهان بێت و لەوێشەوە وەک مرۆڤێکی وشیار بە ئاگا، ڕۆڵی خۆی لە کۆمەڵگەدا بگێڕێت.

مۆدێلی ئەدیبانی نیولیبراڵ باسی دەردە ڤێزەوەنەکانی کۆمەڵگە ناکەن، خۆیان لە گەلێ دیاردە دەبوێرن. باسی مارکسیزم و شۆشیالیزم تووشی هیستریا و سەرئێشەیان دەکات. مەسەلەی ژن و منداڵ و قوتابخانە و پەروەردە و بێکاری و..تاد بەکاری خۆیان نازانن. وەک ئەوەی ئەو نووسەرانە لە کۆمەڵگە نەژین. من وای دەبینم قسەکردن لە هەر جومگەیەکی ژیان و کۆمەڵگە،هەر لە سیستەمی بەڕێوەبردنی دەسەڵاتەوە بگرە تا دەگاتە چارەسەرکردنی گرفتەکانی ژینگە ئەرکی نووسەران و ڕۆشنبیرانە. ڕەوتی نیولیبڕاڵی کوردیی جۆرە ڕۆشنبیرێکی سەقەت و ناکارا و نا ئاکتیڤی کۆمەڵایەتی وای بەرهەم هێناوە کە لەگەڵ مانای ڕۆشنبیر ی ڕادیکاڵ ناکۆکە و ناتوانێ بچووکترین زەمینە بۆ ئاڵوگۆڕ بسازێنێ. داهێنان و هزری ئازادیش لەلایەن ئەم مۆدیلە لە نووسەران و ڕۆشنبیران لەسەر جەستەی میدیای کوردیی قۆرخکراوە بۆ ئەو ناوانەی کە لەلایەن سەرقافڵەی ئەم ڕەوتەوە گڵۆپێ سەوزیان بۆ پێدەکرێ. بزووتنەوەی ئەدەبیی کوردی ئاخنراو بە کۆمەڵی ئایدیای وابەستەیی ، کە تێیدا زەمینەی ئازاد و ڕزگاری نووسەر خۆی لە چوارچێوەیەکدا قەتیس کردووە کە کۆیلەبوونی نووسەر و ڕۆشنبیری کوردیی بەرهەم هێناوە و بەرهەم دەهێنێتەوە. ڕەفزکردنەوەی ئەو قۆرخ سالارییەی نێو بزووتنەوەی ئەدەبی نیولیبڕاڵی کوردی لەلایەن نووسەری ئازادەوە هەنگاوێکی سەرەتاییە بۆ بە دەستهێنانی هزرێکی ئازاد کەلەتوانایدا بێت هەنگاوەکانی لە ئەرکە بێ ئەملاوئەولاییەکانی خۆی دەست نیشان بکات و ئەنجامی بدات. کۆمەڵە ئەرکێک کە تا ئەم ساڵانەی دوایش جێی بایەخی جیددی نەبوونە بۆ نووسەران. دەستڕاگەیشتن بە وردبوونەوە و ڕەخنەیەکی قووڵ لەو سونەت و ڕێڕەوە پەیڕەوکراوانەی ناو جیهانی نووسین گرنگە، چونکە تا هزری ئازاد فەراهەم نەیەت، داهێنان بەمانای گشتی وشەکە دروست نابێت.

فەراهەمبوونی هزری ئازادیش لەلایەکەوە لەئەنجامی ئەو ڕەخنە قووڵ و جەوهەرییە لە کۆی ڕێباز و ڕێڕەوە ئەدەبییەکانی بورژوازی جیهان و هەروەها لەم تەیفە لە ڕۆشنبیران و نووسەرانی سەر بە مۆدیلی نیولیبڕاڵەوە سەرچاوە دەگرێ ، کە بناغەکەی مل نەدان و نەچوونە سێبەری ئەو مۆدیلە ئەدەبییە و لەلایەکی تریشەوە خۆ چەکدارکردنە بە دونیای مەعریفە. ئەم پرۆسەیە پێویستی بە خوێندنەوەیەکی سۆسیۆلۆژی و ئەپستمۆلۆژی هەمەلایەنە هەیە تا کاریگەریی ئەدەبی نیولیبڕاڵ کەمدەست و کەمڕەنگ و کەم تەئسیر بکاتەوە و لە جێگایدا ، گەڕانەوە بۆ ئینسان و داهێنان باڵا دەست بێ. ئیدیعای دەقی نیشتمانیش کە گوایە ئەویش ئینسانی لا سەنتەرە، خۆخەریکردنێکی تری ئەو نووسەرانەیە بۆ ڕاکردن لە واقیع. ئەم ڕەخنەیە بە مانای ڕەتکردنەوە و ڕەفزکردنەوەی کلتور و کەلەپوری ئەدەبی کوردی نییە، بەڵکو بە مانای خوێندنەوەیەکی چینایەتی جیدی ترە بۆ ئەو کلتوورە و پێناسەکردنەوەی سەرلەنوێ و پرسیارکردنە بە مانایەکی دیکە. پێناسەکردنەوەی تەواوی چەمک و دەستەواژە و مەفهومە مەعریفییەکان لەسایەی ئەو خوێندنەوە جیدییە چینایەتییەوە، تەکانێکە بۆ فەراهەمکردنی بزووتنەوەیەکی تەندروست و جەستەیەکی ساغ و پتەوی ئەدەبیی و هونەریی کە لەگەڵ گۆڕانکارییەکانی سەدەی بیست و یەکدا ڕێک بێتەوە و بگونجێت و بتوانێت لە کێشمەکێشە چینایەتییەکاندا ڕۆڵی شۆڕشگێڕانەی خۆی ببینێ. ئەم تێگەیشتنە لەلایەکەوە زامنی دەرهاویشتی تەیفێکی بەرین دەبێ لە نووسەران و داهێنەران کە بۆ ڕزگاری و دادپەروەری کۆمەڵایەتی دەنووسن و لەلایەکی تریشەوە بارهێنانی تەیفێکی فراوان دەبێ لە خوێنەرانی جیدیی و بەسۆراخ ، کە بەشداری چالاکانە دەکەن لە گەشتکردن لەگەڵ دەق و بوون بە کەسی دووەم لە پرۆسەی داهێنان. خوێنەرانێک کە چاوەڕوانی ئەوەیان لێناکرێ فەرمانیان پێبکرێ، بەڵکو هوشیارانە دەقی جوان و بە پێز لەسەر بنچینەی جوانناسی ئینسانی هەڵدەسەنگێنن و چالاکانە لە بواری گەڕان بە شوێن مەبەست و جوانییەکانی دەق هەنگاو دەنێن.

وەستانێک لەسەر ئەدەبی بێفکر!!

لەنێو پانتایی ئەدەبی کوردیدا لێرە و لەوێ دەستەواژەی ئەدەبی بێفکر یان ئەدەبی بەتاڵ و خاڵی لە فکر دەکەونە بەر دیدەی ئێمەی خوێنەر. ئامانجیش لە بەکاربردنی ئەم دەستەواژەیە، ئەوەندەی هێرش بووە بۆسەر ئەدەبی ڕادیکاڵ، نیو هێندە خەمی بێفکربوونی دەق و ئەدەب نەبووە. لێرە بە ئەرکی خۆم دەزانم هەڵوەستەیەک لەسەر ئەم دەستەواژەیە و نیەتێک کە لەپشت خستنەڕوویەتی، بکەم. ئەدەبی بێفکر چییە و ئایا دەقی بێفکر بوونی هەیە و ئایا سەرچاوەی ئەم دەستەواژەیە کوێیە و چییە؟. شتێکی حاشاهەڵنەگرە کە کۆمەڵگەی مرۆڤایەتی، کۆمەڵگەی چینایەتییە کە پایەکانی لەسەر بنچینەی ململانێی نێوان کاریکرێگرتە و سەرمایە وەستاوە. تەواوی دیاردەکانی کۆمەڵگەی چینایەتی سەرمایەداری هەڵقوڵاو و بەرئەنجامی ئەو کێشمەکێشە چینایەتییەن. هونەر و ئەدەبیش لەم ململانێییەوە جێگە و ڕێیان لە کۆمەڵگە دیاری دەکرێت. ئەم دوو چینە عیملاقەی کۆمەڵگە هەریەک دەیەوێت جێ بەویتر لەق بکات و پاشەکشە بەیەکتر بکەن. چینەکان، شەڕە چینایەتییەکانیان لەڕێگەی حیزبی سیاسی و ڕێکخراوە جەماوەرییەکان و ئەدەب و هونەرەوە دەکەن و هەمیشە بەهێز پاشەکشە بە بێهێز دەکات و مۆری خۆی لەسەر ڕووداوەکان و دیاردەکان دائەنێت. ئەدەب و هونەریش وەک دیاردەیەکی نیزامی چینایەتی سەرمایەداری ناکەونە دەرەوەی ململانێی چینەکانەوە. هەردوو چین (کرێکار و سەرمایەدار) ئەدەب و هونەری خۆیان هەیە کە بەرگری لە بەرژەوەندی چینایەتیان دەکەن و لەو ململانێی کۆمەڵایەتییە ڕۆڵ دەگێڕن. سەرباری ئەمەش بەدرێژایی مێژووی کۆمەڵگەی سەرمایەداری، ئەدەب و هونەری بۆرژوازی شێواز و ئارایشتی جیاجیایان بەخۆیان داوە و دەیدەن. سەرەتا بێپەردە بەناوی خۆیانەوە هاتنە مەیدان و دواتریش لەگەڵ گەشەی ئەدەبیاتی چینی کرێکار ئەمانیش کەوتنە سوود وەرگرتن لە ناوی کرێکار و سۆشیالیزم و ئەدەبێکی ڕیڤیژنیستییان هێنایە ئاراوە بۆ فریودانی کرێکاران لە خەباتیان دژ بە بۆرژوازی. بەڵام ئەدەبی بۆرژوازی وەستاو بەڕووی ڕەوتی گەشەی ئەدەبیاتی کرێکاریی پاراو بە فیکری ڕزگاری بەشەرییەت لە ستەم و چەوسانەوە، هەمیشە ویستوویەتی و دەیەوێت ئەو گەشەکردنەی خەباتی کرێکاران سست و لاواز بکات و بەلاڕێیدا بەرێت، یانیش ئەگەر بۆی بکرێ بەتەواوەتی دەستەمۆی بکات. بۆیە بۆرژوازی نەک هەر نایەوێت لەڕەوتی ڕووداوەکانی کۆمەڵگە دوابکەوێت، بەڵکو هەمیشە هەوڵ ئەدات کۆمەک بە قەیران و وەستانە کاتییەکانی بزووتنەوە ئەدەبییەکەشی بکات. بۆیە جارێ بەناوی دژی فیوداڵی و جارێ بەناوی خاک و نیشتمان و نەتەوە و جارێکی تر بە ناوی ئایین، تا دەگاتە هێنانە دەرەوەی ڕەوت و ڕێبازی هونەری و ئەدەبی لەچەشنی سروشتخوازی و ئایندەخوازی و پووچگەرایی و بونیادخوازی تا ڕەوتی زاڵی ئەمڕۆی جیهان کە ڕەوتی نیولیبراڵە، هەوڵەکانی خۆی پیادە دەکات. بۆرژوازی چونکە لە دەسەڵاتەو هێز و پارەی لەبەردەستدایە هەمیشە ئەو ڕەوت و ڕێبازانەی ڕەواج پێداوە و پارەی لە دەیان و سەدان نووسەر و هونەرمەند و فەیلەسوف و وتارخوێن و بیرمەند سەرف کردووە و ئەم سوپایەی لە نووسەران خستۆتە ناو کۆمەڵگەوە تەنها و تەنها بۆ بەلاڕێدابردنی خەباتی چینی کرێکار و دوورکەوتنەوەیانە لە ئامانجی بەرزی سۆشیالیزم. ڕەخنەگری مارکسیستی جۆرج لۆکاش پێیوایە " **نووسەرانی مۆدێرن دەبێت کارێک بکەن زیاد لە نواندنەوەی ڕووتی بێهیوایی و دڵمردوویی کۆمەڵگەی بۆرژوازی دەبێت هەوڵ بدەن لە هەمبەر ئەم پووچی بێهودییەدا بۆچوونێکی ڕەخنەیی هەڵبژێرن و ئەو ئەگەرە پۆزەتیڤانە دەربخەن کە کەوتوونەتە ئەودیوی ئەم دۆخەوە**"(٢١) کاتێکیش ئاستی گەشەی ئەدەبیاتی کرێکاریی و مارکسیستی لەئاستی پێویستدا نییە، دەبینین ئایدیا و خوێنەرانی ئەدەبیاتی بۆرژوازی برەو دەستێنن و دەبنە قارەمانی گۆڕەپانی ئەدەبیی و دەستەواژەی (ئەدەبیاتی بێفکر یان ئەدەبی بەتاڵ) فڕێ دەدەنە سەر ڕووپەڕی ڕۆژنامە و گۆڤار و سایتەکانیان. خوێنەرانێکیش کە لەم کۆمەڵگەیە دەخوێننەوە و لەژێر کاریگەری ئەم نووسەرانەی ئەدەبیاتی بۆرژوازی، وەک کەرەستەیەکی خاوی ئیشکردن دێن و ڕەواج بەو ئایدیا کۆنەپەرستە

دەدەن و جورئەتی ئەوە دەکەن بە فرێدانی دەستەواژەی (ئەدەبی خاڵی و بێفکر) سووکایەتی بەهونەرەجوانەکان بکەن. بۆیە سەیر نییە لە بزووتنەوەی ئەدەبی کوردیدا کە بەمانای وشەکە ئەدەبی نیولیبراڵە، کاتێک نووسینێک دەخوێنینەوە گەر ئاماژە بە بیرمەندە کۆنە پەرستەکانی بۆرژوازی نەکات و ڕەخنەیەک لەسەر دەقێک بەو ئاقارەدا نەڕوا کە بیرمەندان و نووسەرانی بۆرژوازی مەبەستیانە، ئەو نووسینە یان ئەو دەقە بە دەقی بێفکر ناوزەد دەکەن و ڕەتی دەکەنەوە و تەنانەت بێئاگایی و نەشارەزایی ئەو خوێنەرانەش لە ئاستێکدایە کە دەقەکانی گەورە نووسەرانی وەک مەکسیم گۆرکی و نازم حیکمەت و پابلۆ نیرۆدا و لۆرکا و نیرۆدا و لۆناشارسکی و بۆگدانۆف و بلیخانۆف و تاد، یان هەر نووسەرانێکی تر کە دڵیان بۆ ئینسانییەت و ئازادی و دادپەروەری کۆمەڵایەتی لێی دابێت و لێبدات، بە دەقی بێفکر ببینن. تۆزی ئەم نەزانینە سەختە بەئاسانی لەسەر ڕووخساری بزووتنەوەی ئەدەبی لاناچێت و ئەرک و خەباتی دەوێت تا ئەو عەقڵیەتە پڕ لە تراژیدییە ڕاست بکرێتەوە و بهێنرێتەوە شوێنی خۆی. ئەوان نازانن کە بێفکرترین دەق هەڵگری فیکرێکی تایبەتە و هیچ دەقێکی ئەدەبیی یان هونەریی نییە بێ ئامانج و بێفیکر بێت. ئەوان لەو تێگەیشتنە چینایەتییە شۆڕشگێڕانەیە بەهرەمەند نین کە ئەدەبی چینایەتی کرێکاران و ڕەخنەی ئەدەبی مارکسیستی خستۆتییە بەردەم خوێنەران کە وەک ئامرازێکی کارا فەراهەمی کردوون لە پێناو ناسینەوەی دەقی جوان و پێشکەوتوو و ئینسانیی.

ئەدەبی شۆڕشگێڕانەی چینی کرێکار هەڵگری میتۆدێکی شۆڕشگێڕانەیە کە واقیع و جیهان بە ئاوەژوو دەبینێت و دەیەوێت ڕاستی بکاتەوە و ئەم دونیا ژێرەوژوورە ئاوەژوو بکاتەوە. ئەم هۆشیارییەی لەڕێگەی ئەم ئەدەبەوە بڵاو دەبێتەوە، وەک هێزێکی ماددی لەناو کۆمەڵگە بنج دادەکوتێ. مارکس دەڵێ" **تیۆر کە لەناو جەماوەردا بڵاوبۆوە و بنجی داکوتا ئەبێتە هێزێکی ماددی**"(٢٢) ئیتر ئەم هێزە ماددییەش کە هوشیاری کۆمەڵایەتییە، دەتوانێ بەشداری کارا بکات لە پرۆسەی گۆڕینی کۆمەڵگە و ژیانی ئینسانەکان. دەقی ئەدەبی پرۆلیتاریی تەژی بە هۆشیاری کۆمەڵایەتی ڕۆڵی فێرکەرێکیش دەبینێ و نووسەر و ئەدیب لەڕێگەی ئەو دەقانەوە دەتوانن کاریگەری خۆیان بەسەر تەواوی سەرخانی کۆمەڵگەوە هەبێت. ئەنگڵس دەڵێت" **ئەوەندەی لە بالزاکەو فێر بووم،ئەوەندە لەمێژووی ئابووری و خەڵکی پسپۆڕەوە فێر نەبووم** "(٢٣) هیچ هێزێک لە مێژووی واقیعی کۆمەڵگە ناتوانێت حاشا لە ئەو ڕاستییە بکات کە بیری شۆڕشگێڕانە بەر لەهەر شتێک پێویستی بە چینی شۆڕشگێڕە ، پێویستی بە نووسەر و ئەدیب و هونەرمەند و زانا و پسپۆری خۆی هەیە کە لە هەناوی چینەکەوە لەدایک دەبن، تا بتوانێت شۆڕشی کۆمەڵایەتی خۆی بەئەکام بگەیێنێت. ئەدەبیاتی پرۆلیتاریی هەڵگری ئایدیا و دیدی ڕەخنەگرانەی چینی کرێکارە دژ بە وەحشیگەری سەرمایەداری. ئەم دید و تێروانینە جێی بایەخی ئەو چینە شۆڕشگێڕەن و لەهەمان کاتیشدا جێی تانە و تەشەری ئەدەبیاتی بۆرژوازی و کۆنە پەرستانەن. ئەوە ئەدەبی نیو لیبراڵی کوردییە پێیّ وایە ئەدەبیاتی شۆڕشگێری کاتی بەسەر چووە و بە ئەرکی خۆی دەزانێت دژ بەو ئەدەبە شۆڕشگێرە بوەستێتەوە. سی ساڵی ڕابردوو لە تەمەنی ئەدەبی نیو لیبراڵی کورد و قەڵەم بەدەستەکانی بەم ئەرکە چینایەتییە بۆ بۆرژوازی کورد، هەستاون و سوپایەک لە خوێنەر و ڕۆشنبیری یەدەگیان سازمان داوە کە لە بۆنەی جیاجیا ئەو ژەهرە هێرشە دژ بە خەباتی چینایەتی کرێکاران دەڕژێنن کە بێتامترین و بێماناترینیان ئەو بۆچوونەیە کە ئەدەبی پرۆلیتاریی بە ئەدەبێ بێفکر ناو زەد دەکەن. ئەم لەشکرە کۆنە پەرستە ڕێک وەکو کۆنە پەرستەکانی ئەوروپا شانازی بەو فەیلەسووف و بیرمەندانە دەکەن کە هیچ خێرێکیان بۆ مرۆڤایەتی نەبووە لە چەشنی فریدریک نیتشە و مارتین هایدگەر و میشیل فۆکۆ، نەک هەر ئەوەش بەڵکو بەجۆرێ لە جۆرەکان بوونەتە سیمبۆلی کۆنە پەرستی. دەرخوارددانی ئەم کۆنە پەرستییەش بە خوێنەرێکی کوردزمانی خاوەن کەمترین ئاگایی سیاسی و چینایەتی، ڕۆڵی خۆی دەبینێت لە بەناو و کاریزما بوونی خۆی وەک نووسەری داهێنەر و ئینجا بوون بە لەمپەر لەبەردەم بزووتنەوە شۆڕشگێڕەکانی ناو هەناوی کۆمەڵگەی کوردی. ئەدەب لە پەیوەندییەکی بە تینە لەگەڵ فکر. ئەدەبی خاڵی لە فکر بوونی نییە. ئەوەی پێی وایە ئەدەبی ڕادیکاڵ و پرۆلیتاریی خاڵییە لە فکر و فیکریش تەنها لە تێڕوانین و دنیابینی چەند بیرمەندێکەوە ببینێ، پێی بزانێ یان نا، لە هەژارییەکی فیکریی قووڵدا دەژێت. ئەوەشی ئەم عەقڵییەتەی بەخشیوەتە ئەم خوێنەرە سەیر و سەمەرانە هەر ئەو پەروەردەکەرانەی ڕەوتی نیولیبراڵن کە بوونەهۆی ئەوەی سوپایەک لە خوێنەری ئیفلیجی فیکریی پەروەردە بکەن کە بەبەغا ئاسا هەر خەریکی وتنەوەی قسەی چەند بیرمەندێکن. بۆ

ئەوەی بتوانین بەرامبەر بەم هێرشە نادیار و بەرواڵەت ڕادیکاڵ و مەعریفییە و بەناوەڕۆک کۆنەپەرستانەیە بوەستینەوە، پێویستە لەسەرمان،
یەک : تا دەتوانین ماهیەتی دژە شۆڕش و دژە گۆران و دژە پێشکەوتنخوازی ئەو ڕەوت و نووسەرانە بۆ خەڵکی ستەمدیدەی کوردستان ڕۆشن بکەینەوە.
دوو : برەو بە نووسین و بەرهەمە ڕەخنەییەکانمان بدەین لەبواری فیکریی و ئەدەبیی تا بتوانین دەقەکانمان، نووسینەکانمان بە ناوەڕۆکێکی مارکسیستی شۆڕشگێرانە سەرەتا وەک ئەلتەرناتیڤ و دواتریش وەک ڕەوتی مەعریفی زاڵ لە کۆمەڵگە بچەسپێنین.

ڕەخنەی ئەدەبی مارکسیستیی و ئیستاتیکای ئەدەب

کۆمەڵگەی ئەمرۆ، کۆمەڵگەیەکی چینایەتییە. واقیعییەتی چینایەتیبوون لە کۆمەڵگەی ئێمەدا بۆتە کلیلی شوناسی سەرجەم دیاردەکان و ژیان بە ئەدەب و هونەریشەوە. ئەدەب وهونەر لە کۆمەڵگەی چینایەتیدا دەبنە ئاوێنەی سیاسی و ئەخلاقی و ئیستاتیکی چینێکی دیاریکراو.چونکە " ئەو چینەی دەست بەسەر هۆیەکانی بەرهەمهێناندا دەگرێ، لەهەمان کاتدا هۆیەکانی بەرهەمهێنانی دەخاتە ژێر دەسەڵات و کۆنترۆڵی خۆیەوە ."(٢٤) لە کۆمەڵگەی سەرمایەداریدا هیچ شتێک نییە بەفلتەری بەرژەوەندی چینایەتیدا تێنەپەڕێت. سەرمایەداری لەپێناو قازانجی زیاتردا ئامادەیی هەموو کارێکە. لەبەرامبەریشدا چینی کرێکار بەرگری لە خۆی بەها ئینسانییەکانی خۆی دەکات. تیئوری ڕەخنەی ئەدەبی پرۆلیتاریی، کە تیئورییەکی بارگاوییە بە مارکسیزم. توانانی خوێندنەوە و لێکدانەوەی دەقە ئەدەبییەکانی نێو ئەم کێشمەکێشە کۆمەڵایەتییەی هەیە. توانای خوێندنەوەیەکی کۆمەڵایەتی - چینایەتی دەق و ئاراستەی فیکریی نووسەر و کۆمەڵگەی هەیە و لەهەمان کاتیشدا دەق و نووسەر دەخاتە ژێر شرۆڤە و هەڵسەنگاندنەکانی. لەڕێی ڕەخنەی ئەدەبی کرێکاریی یان مارکسیستییەوە دەتوانرێ سەنگەری ئەدەبی پرۆلیتاریی پتەو و بەهێز بکرێ و لەهەمان کاتیشدا ماهییەتی ئەدەبی بۆرژوازی دەربخرێ و هەروەها نووسەرانی کۆنەپەرستی بۆرژوازیش بخرێ نە بەر نەشتەرگەری ڕەخنەییەوە. بایەخی چینایەتی ئەم ڕەخنەیە لەوەدایە کە بە ڕوئیا و جیهانبینی ماتریالیزمی مێژووییەوە دونیا و دیاردەکان و کۆمەڵگە و مرۆڤ شیدەکاتەوە و ئاوڕ لە کەلەپووری چینایەتی ئینسانەکان دەداتەوە، هەوڵیش دەدات ئاماژە بە ڕەوتی بەرەوپێشچوونی کۆمەڵگە و ژیانی ئینسانەکان بدات. ڕەخنەی ئەدەبی مارکسیستیی هەمیشە لە دەرەوەی مەعمەعەی سیاسیی و سەفسەتەبازەکانی نێو دونیای ڕەخنەی ئەدەبییەوە لە هەوڵی ئەوەدا دەبێ بە قسەی ڕۆشن و بە فاکتی واقیعی ئارگیومێنتی خۆی بخاتە بەردەم و وەڵامی خۆی بە ئاریشە و کێشە بنەڕەتییەکانی بەرەوپێشچوونی ئەدەبی شۆڕشگێرانە بداتەوە، بێئەوەی بکەوێتە ناو فەزای کۆنتامینەیتی بورژوازییەوە. فەزای کۆنتامینەیتی وا کە دەیان ناو و ناولێنانی جیاجیا لە قەیرانەکانی خۆی دەنێن تا بە خەڵکی ستەمدیدە بڵێن ئەها ئەوە ئێمەش ڕێگاچارەمان هەیە و ئاسۆی کارکردنمان ڕوونە. خودی قەیرانی ئەدەبی بورژوازیی بەگشتی لە ئەنجامی نەبوونی ئاسۆیەکی ڕوونی کارکردن و داهێنانەوە سەرچاوەی گرتووە. ئەدەبی پرۆلیتاریی تێدەکۆشێ بۆ زیاتر ئابوودکردنی ئەو ئاسۆ تاریکەی ئەدەبی بۆرژوازی و خستنەڕووی ئاسۆ و شۆڕشگێرانەی کرێکاریی لە میانی دەق و نووسینەکانیدا.
ڕەخنەی ئەدەبی مارکسیستیی خوێندنەوەیەکی ورد و ڕۆچوونە بۆ نێو دەق و شیکاری دەقە بەپشت بەستن بە تیئوری مارکسیزم، بۆ لێکدانەوەی ڕۆڵی کۆمەڵایەتی ئەدەب لە خەباتی چینایەتیدا. پایەی سەرهەڵدانی ڕەخنەی ئەدەبی مارکسیستیی لەسەر بنەمای واقیبیبوونی ئەدەب و وابەستەبوونی دەقی ئەدەبییە بە ئینسان و خەمەکانی ئینسان، بەو ئاسۆ و ئامانجە چینایەتییەیە کە دەق دەیخاتە بەردەم خوێنەر. بۆیە لە ملمانێ نێوان کار و سەرمایە، بەرژەوەندی چینایەتی کرێکاران لە دەقی ئەدەبی خاڵی چاوتێبڕینی

ڕەخنەی ئەدەبی مارکسیستییە. ئەمە لەڕووی میتۆد و بیرکردنەوەی نووسەر لەنێو دەقدا، بەڵام ڕەخنەی ئەدەبی هەر لەسەر ئایدیۆلۆژیا ناوەستێت، بەڵکو هەڵسەنگاندنی ئیستاتیکیای دەقەکەش دەکات. واتە ڕەخنەی ئەدەبی مارکسیستیی وەکچۆن ناوەڕۆکی بۆ گرنگە، بەو ئەندازەیەش بایەخ بە فۆرم و شێوازی دەق دەدات. فۆرم و ناوەڕۆک لە پەیوەندییەکی دیالەکتیکیدان. فەرامۆشکردنی فۆرم و بەها ئیستاتیکییەکانی دەق لەلایەن ڕەخنەی ئەدەبی مارکسیستییەوە دەبێتە خاڵی لاوازی ئەو خوێندنەوە و لێکدانەوەیە.

گوتاری ڕەخنەی ئەدەبی مارکسیستیی گوتارێکی چینایەتییە بۆ سۆراخکردنی کۆمەڵگەکان و دەقەکانیان سەبارەت بە هەندێ مەسەلەی دیاریکراو لەوانە ڕەگەز و چین و هەڵوێستە چوون یەکەکانیان لە کلتوورێکی دیاریکراودا.ڕەخنەگری مارکسیستیی ڕەنگە لەو شرۆڤەیەوە دەست پێبکات بە نیشاندانی چۆن دەقی نووسەرەکە ڕەنگدانەوەی ئایدیۆلۆژییە لە خیلالی تاقیکردنەوەی جیهانی خەیاڵی کارەکتەرەکان، شوێنکات، کۆمەڵگە، یان هەر ڕەگەزێکی تری دەقەکە. ئەوسا ڕەخنەگر دەست دەکات بە سۆراخ و گەڕان بەشوێن چینی کۆمەڵایەتی نووسەر و جێوشوێنی نووسەر لە ململانێی چینایەتیدا و پاشانیش کاریگەری بەسەر کۆمەڵگە و تاقیکردنەوەی مێژوو و کلتووری زەمەن و ڕەنگدانەوەی ئەم ئەلەمێنتانە لە دەقدا.ڕەخنەی ئەدەبی مارکسیستیی گەڕانە بەشوێن ئەوەی چۆن نووسەر بە دروست یان نادروست وێنای ئەو برگە مێژووییە دەکات، چۆن هۆشیارانە لە باری مێژوویی و کۆمەڵایەتییەوە دەق دەخاتە ژێر تیشکی لێکدانەوە و هێنانە دەرەوەی ئەو پرسیارانەی کە فەرامۆشکردنیان مەحاڵە. پرسیارگەلێک کە دەبنە بەردی بناغەی ساختمانی ڕەخنە و دەستپێکی هەنگاوی شێلگیرانەی ڕەخنەگر لە ڕووبەڕووبوونەوەی دەقی ئەدەبیدا.ئەو پرسیارانەی کە ڕەخنەی مارکسیستیی دەیوروژێنێت لەچەشنی ئایا کارە ئەدەبییەکە پشتیوانی یان سەپۆرتی هەلومەرجی ئابووری و کۆمەڵایەتی مەوجود دەکات یان لەگەڵ ڕەوتی گۆران و بەرەوپێشچووندا دێتەوە؟ سیستەمی چینەکان چ ڕۆڵێک لە دەقەکەدا دەگێڕن؟ کارەکتەرەکان چۆن بەسەر چەوساوە و چەوسێنەر دابەش دەبن؟کارە ئەدەبییەکە چی دەربارەی سەرکوتی سیاسیی و ئابووریی و کۆمەڵایەتیی دەڵێ؟ ئایا کارە ئەدەبییەکە پێشنیاری شێوە تێڕوانینی تۆباوی یان ڕیفۆرمیستی دەکات بۆ چارەسەری ئەو کێشانەی کە ژیان دەرگیرییەتی، یانیش پێشنیاری ئاکتی شۆڕشگێڕانە دەکات بۆ کۆتایی هێنان بە ستەم؟.ئایا ڕەگەزەکانی زمان و خەیاڵ و ئیستاتیکا چۆن خراونەتە خزمەت ناوەڕۆکەوە.

ڕەخنەگری مارکسیستیی لە ڕوویەکی تریشەوە دەڕوانێتە چۆنیەتی بەکارهێنانی ئەو ئامرازانەی کەلەڕووی فیکرییەوە دەتوانن یارمەتیدەری خوێنەر بن بۆ گەیشتن بە پەیامی دەق. ڕیسواکردنی ململانێی چینایەتی و چینی باڵا دەست کە چۆن بیروباوەڕیان بەسەر کەسانی تردا دەسەپێنن؟خستنەڕووی چۆنیەتی بە تەڵەبوونی چینی کرێکار نیشاندانی چۆنیەتی چەوسانەوەی چینی کرێکار لەلایەن سەرمایەدارییەوە و خستنەڕووی ئەوەی چۆن چینی کرێکار دەتوانێ کۆتایی بە چەوسانەوە بهێنێت؟ بەمجۆرە دەقی ئەدەبی کاتێک کە بەچاویلکەی مارکسیزمەوە دەخوێنرێتەوە، دووچاری جۆرە شیتەڵی و شیکردنەوەیەکی ورد دەبێت. واتە دەقەکە ورد دەکرێتەوە و لە خیلالی عەدەسەی مارکسیزمەوە ئەو وردکراوەیە دەخرێتە بەر نەشتەری پرسیاری تر وەک ئەوەی ئایا ئێمەی خوێنەر بووینەتە بابەتی کۆمەڵایەتی بیناکراو یان نا؟

ڕەخنە و هەڵسەنگاندنی دەقی ئەدەبی ڕەخنەگر دەخاتە بەردەم ئەرکگەلێکەوە کە بتوانێت چێژی فیکریی ببەخشێتە خوێنەر. چونکە (ئەو چێژە فیکرییەی کەلە لێکۆڵینەوەیەکدا دەیبینی، لەڕووی چەندایەتی و چۆنایەتییەوە هیچی کەمتر نییە لەو چێژە ئیستاتیکییەی کەلەخوێندنەوەی شاکارە ئەدەبییەکاندا دەبینین). (٢٥)ئەو نووسەرانەی لەژێر کاریگەریی ڕەخنەی ئەدەبی مارکسیستیی بوون وەک ڕیچارد ڕایت، کلاود مەککەی، جان پۆل سارتەر، سیمۆن دی بۆڤار،برتۆڵد برێخت پێیان وا بووە کە ڕەخنەی ئەدەبی مارکسیستیی تاقیکردنەوەی مێژوو و کلتووری زەمەنە، کە لە دەقدا ڕەنگ دەداتەوە.چونکە هەر دەقێک ڕەنگدانەوەی برگەیەکی زەمەنی دیاریکراوە. ئەو برگە زەمەنییەش ئاوێتەیەکی دۆخی سیاسی و ئابووری و کۆمەڵایەتی و کلتووری کۆمەڵگەیە. ئەرکی ڕەخنەی ئەدەبی مارکسیستیی گەڕانە بەشوێن ئەوەی چۆن نووسەر ڕاست یان ناڕاست وێنای ئەو قۆناغە یان سەردەمە مێژووییەی دەکات و لەهەمان کاتیشدا فۆکس دەکاتە سەر نوێنەرایەتی چینەکان لە ململانێ چینایەتیدا. ئەمە وێڕای جەغدی زیاتر کردنە سەر ڕەگەزە کۆمەڵایەتی و

سیاسییەکانی دەق وەک ڕەگەزەکانی ئیستاتیکا. ئیستاتیکاش وەک تەزووی جوانی لە هونەر و دەقی ئەدەبیی بریتییە لە ئاوێزانبوونی دەق بە مەسەلە ئینسانییەکانەوە. ئەدەبی پرۆلیتاریی خاڵی نییە لە تەکنیک و ئیستاتیکا، بەڵکو هەڵگری جۆرێک لە ئیستاتیکایە کە خاڵی لێوە هەستانی لەسەر بنەمای ململانێی و بەرەنگاری وەستاوە. ئیستاتیکای ئەدەبیپرلیتاریی لەو جیهەتگیرییەوە ئاو دەخواتەوە کە ئەدەبی شۆڕشگێرانە ئاوێتەی واقیعی ژیان و خەباتی ئینسانەکاە لەپێناو ئازادیدا. جوانییەک کە ئەدەبی پرۆلیتاریی لێی بەهرەمەندە و ئەدەبیاتی بۆرژوازی لاوازە تیایدا، بریتییە لە ئومێد. ئومێد بە ئینسان، بە ژیان، ئومێد بە خەبات لەپێناو ژیانێکی ئینسانیی باشتر. ئەم ئومێدە، وزەبەخش و ئیلهامبەخشی ئینسانە لە خەبات. لەدەستدانی ئومێد لە دەقە ئەدەبییەکان چ ڕۆمان، یان شیعر، یان کورتەچیرۆک، یان شانۆنامە..تاد بێ لەدەستدانی ئەڵقەیەکە لە ئەڵقەکانی زنجیرەی پرۆسەی نووسینی دەقی خەباتکارانەیە. لە دووتوێی لاپەڕەکانی مێژوودا گەلێ دەق هەن کە لە خەبات و تێکۆشانی چینایەتیدا بوونە بە ڕوحی سەردەم و وێردی سەرزاری ملیۆنان ئینسان کە لێوڕێژن لە ئومێد بە داهاتوو لەوانە سروودی ئەنتەرناسیونالی ئۆجین پۆتیە، یانیش کاریگەرییان لەسەر زەینی ئینسانەکان بەئاسانی کاڵ نابنەوە لەوانە ڕۆمانی دایکی مەکسیم گۆرکی و ڕۆمانی جەرمینالی ئەمیل زۆلا و ..تاد.(٢٦)ڕەخنەی ئەدەبی مارکسیستیی، ڕەخنەگرتن لە تەواوی ئەدەبییاتی بورژوازی بەهەموو لق و ڕێباز و جۆرەکانییەوە. لەمسەری ئەدەبییاتی ناسیونالیستییەوە تا دەگاتە دوای پۆستمۆدێرنە، بەئەرکی خۆی دەزانێت. لەهەمان کاتیشدا بەرگریکەری ئەدەبی پرۆلیتاریی و شۆڕشگێڕانەیە و هەوڵی ڕۆشنکردنەوەی ڕێگای ئەو ئەدەبە دەدات و ئەو لەمپەر و ئاستەنگانەش دەناسێنێ و هەوڵ دەدات وەلایان بنێ کە ڕێگرن لەبەردەم چوونەپێشەوەی ئەدەبی ئینسانیی. ڕەخنەی ئەدەبی مارکسیستیی بە ئەندازەی ناوەڕۆک و ئیستاتیکای دەقی ئەدەبی، نووسەری دەقەکەشی بۆ گرنگە. ڕەخنەی ئەدەبی پرۆلیتاریی کار لەسەر نووسەر دەکات و باکگراوندی مێژوویی – کۆمەڵایەتی چینایەتی نووسەر دەستنیشان دەکات کە شوێنێکی گرنگ لە پانتایی ڕەخنەکە داگیر دەکات. میتۆدێک کە ڕەخنەی ئەدەبی مارکسیستی لە شیکارییەکانیدا پشتی پێ دەبەستێ و بەدەستییەوە دەگرێ و گرتووە، بریتییە لە بەرژەوەندی چینایەتی کرێکاران. ئاسۆ و ئامانجێک کە ڕەخنەی ئەدەبی مارکسیستی لە شرۆڤەکردن و خوێندنەوەی دەقی ئەدەبیدا هەیەتی، ئاسۆیەکی ڕادیکاڵ و شۆڕشگێڕانەیە. ئەمە ئەو تایبەتمەندییەیە کە ڕەخنەی ئەدەبی مارکسیستی لە هەر جۆرە ڕەخنەیەکی تر جیا دەکاتەوە.

تێبینی : ئەم نووسینە وەکو نامیلکەی پرۆژەی کتێب

سەرچاوە و پەراوێزەکان

(١)ئەدەبی پرۆلیتاریی یان ئەدەبی کرێکاریی یان ئەدەبی سۆشیالیستیی یان ئەدەبی مارکسیستیی و هەندێکجاریش بە ئەدەبی شۆڕشگێرانە ناوزەد دەکرێت، ئەم ناو و چەمکانە هەرهەموویان گوزارشتن لەو ئەدەبەی کە ڕەنگدانەوەی ژیان و خەباتی کۆمەڵایەتی پرۆلیتاریایە دژ بە سیستەمی سەرمایەداری. بۆیە ئێمە کاتێک ئەدەبی پرۆلیتاریی بەکار دەهێنین مەبەستمان ئەدەبی کرێکاریی، ماکسیستیی و سۆشیالیستیشە.

(٢)سایتی ویکیپیدیا دەربارەی ئەدەبی پرۆلیتاریی
https://en.wikipedia.org/wiki/Proletarian_literature

(٣)plolitarian Litrature in Canada Ruth I.Mckenzie
Dalhousie Review Volume 19, Number 1, 1939 page 49.

(٤)Prolitarian Literature by Bill Mullan
https://www.oxfordbibliographies.com/view/document

(٥)What is working class Literature
Matthew Beeber
Against the current a socialist journal
https://againstthecurrent.org/atc202/working-class-literature/

(٦)شاعیر، کرێکار و شیعری کرێکاریی نووسینی سلێمانی قاسمیانی(کاکه) ئەنتۆلۆجیای شیعری کرێکاریی کوردی عەبدوڵا سلێمان(مەشخەڵ) لە بڵاوکراوەکانی ناوەندی هونەر و ئەدەبی کرێکاریی هانا ٢٠١٢ لاپەڕە ١٣.

(٧)و (٨) مانیفێستی ئەدەبی کرێکاریی نووسینی عەبدوڵا سلێمان(مەشخەڵ) گۆڤاری دیدگای سۆشیالیستی ژمارە ٨ ساڵی لاپەڕەکانی ٩٠ و ١٠٤.

(٩)ڕێبازی ئەم ڕێبوارە نووسینی موسلیح شێخولئیسلامی(ڕێبوار) پێشەکی کۆبەرهەمی بۆ ئازادی نووسینی ڕێبوار ڕۆژنامەی ڕەوت ژمارە ١٠ ی ٢٠٢١ لاپەڕە ٧.

(١٠)ئێمە هەموو دەزانین کە مەکیسم گۆرکی یەکەم کەس بووە دەستەواژەی ڕیالیزمی سۆشیالیستی داهێناوە و بەکار بردووە. بەڵام بەپێی ئەنسکلۆپیێدیای ڕووسیای مەزن یەکەمین جار ئەم دەستەواژەیە لەلایەن ئیڤان چرونسکی بەرپرسی باڵا لە یەکێتیی نووسەرانی سۆڤییەتەوە لە گۆڤاری لیتراتۆرنایا لە ٢٣ی ئایاری ساڵی ١٩٣٢ نووسراوە و بەکار هێنراوە. ساڵی دواتر واتە ١٩٣٣ مەکسیم گۆرکی وتارێکی نووسی بەناوی (ڕیالیزمی سۆشیالیستی). بۆزانیاری زیاتر بڕوانە ئینسکلۆپیدیای ڕووسیای مەزن.

(١١)بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە سایتی ویکیپیدیا
https://en.wikipedia.org/wiki/Socialist_realism

(١٢)في الادب و الفن تأليف ف.آ.لينين ترجمة يوسف حلاق الجزء الاول دمشق ١٩٧٢ ص ٥٢.

(١٣)الحركة العمالية في العراق..نشأتها و تطورها، سالم محسن، موقع الرئيسي للحزب الشيوعي العراقي، ١٣ كانوون الاول ٢٠١٥

(١٤)ڕاپەڕینەکەی جوتیارانی دەشتی هەولێرلە ساڵی ١٩٥٣، ئەوڕاپەڕینەی کە بە گەورەترین سەرهەڵدانی جووتیارانی دەشتی هەولێر دادەنرێت کە جووتیاران بەیەک دەنگ و یەک ڕیز بڕیاریان دا چیتر ملکەچی ئاغا و دەرەبەگ نەبن، هەرئەم ڕاپەڕینە بووە سەرەتایەک بۆ نەهێشتنی سام و هەیبەتی ئاغا ودەربەگ کە چیتر نەیانتوانی وەکو جاران سوخرە بە جووتیاران بکەن. تەنانەت لەو سەردەمەش واتە ساڵی ١٩٥٣ حیزبی شیوعی عێراقی بۆ پاراستنی گیان و ماڵی جووتیاران دووهێزی چەکداری دروست کرد بۆ بەرگری کردن لە چینی جووتیار و پشتگیری کردنیان، کەهێزی یەکەم بەناوی هێزی (قەرەچۆغ)پێک هات بە سەرپەرشتی (مەحموود عەدۆ) و هێزی دووەم بەناوی هێزی (بێستانە) بوو بە ڕابەری (جەما ڵ شێخ تاهیر و حەمە عەلی و ئۆمەر مەلا نووری) کەئەرکی پاراستنی جووتیاران و سزای ئەوکەسانەیان دەدا کە ببوونە نۆکەری ئاغاو دەرەبەگەکان. بۆ زانیاری خوێنەری هێژا ئەم چەند دێرەی سەرەوەم لە نووسینێکی بەڕێز شەماڵ عادیل سەلیم بەناوی نامەیەکی کراوە بۆ سەید کاکە کە لە سایتی ڕێگای کوردستاندا بڵاو کراوەتەوە، وەرگرتووە.

(١٥)و(١٦)کرێکار و چیرۆکی کوردی، نووسینی ڕەئوف حەسەن، چاپخانەی عەلاء، چاپی یەکەم بەغدا، لاپەڕەکانی ٣٧و ٣٩.

(١٧)و(١٨)وردبوونەوەیەک لە ڕەوتی شیعری کرێکاریی و سۆشیالیستی لە کوردستان نووسینی عەبدوڵا سلێمان(مەشخەڵ) ئەنتۆلۆجیای شیعری کرێکاریی کوردی عەبدوڵا سلێمان(مەشخەڵ) لە بڵاوکراوەکانی ناوەندی هونەر و ئەدەبی کرێکاریی هانا ٢٠١٢ لاپەڕەکانی ٣٥ و ٣٦.

(١٩)نووسەرانی ڕەهەند ئاگایانە دژایەتی ئەم دەستەواژەیەیان ئەکرد و نووسەرانی حیزبییان بە جۆرێک لە وابەستەیی و نائازاد دەبینی. من ناوەڕۆکی ئەم دژایەتیکردنی ئەم دەستەواژەیە زیاتر بۆ پەیوەندی نووسەرانی کوردستان و بزووتنەوە ڕادیکا ڵەکان، بە تایبەتی مارکسیزم،دەگەڕێنمەوە کە پایەی لێوە هەستانی ئەم گروپەیە.

(٢٠)وردبوونەوەیەک لە ئەدەبی ئیندیڤیجواڵ – لیبرالی کوردیی نووسینی عەبدوڵا سلێمان(مەشخەڵ) ڕۆژنامەی هاوڵاتی ژمارە ١٦٥٢ ساڵی ٢٠١٥ لاپەڕە ١٨.

(٢١)مارکسیزم و ڕەخنەی ئەدەبی تێری ئیگلتن وەرگێرانی هاوڕێ یوسفی لە بڵاوکراوەکانی خانەی چاپ و پەخشی ڕێنما چاپی یەکەم ٢٠١٧ لاپەڕە ١٧٥.

(٢٢)و (٢٣)تێزەکانی مارکس – ئەنگڵس لەبارەی ئەدەب و هونەر نووسینی جان فریفیل وەرگێرانی لە عەرەبییەوە فوئاد مەجید میسری ناوەندی توێژینەوەی هزری شەهید ئارام چاپخانەی تاران چاپی یەکەم ٢٠١٩ لاپەڕەکانی ٦٢ و ٧٩.

(٢٤)تێزەکانی مارکس – ئەنگڵس لەبارەی ئەدەب و هونەر نووسینی جان فریفیل وەرگێرانی لە عەرەبییەوە فوئاد مەجید میسری ناوەندی توێژینەوەی هزی شەهید ئارام چاپخانەی تاران چاپی یەکەم ٢٠١٩ لاپەڕەکانی ٩٠.

(٢٥)الفن و التصور المادي للتآريخ جورج بليخانوف ترجمه جورج طرابيشي دار الطليعة بيروت لبنان الطبعة الاولى ١٩٧٧ ص١٢٦.

(٢٦)مانیفێستی ئەدەبی کرێکاریی نووسینی عەبدوڵا سلێمان(مەشخەڵ) گۆڤاری دیدگای سۆشیالیستی ژمارە ٨ ساڵی لاپەڕە ١٠٠.